

Slovenská reč — jazykovedný časopis pre školu a prax. Vychodí mesačne okrem hlavných prázdnin. — Vydáva Štátne nakladateľstvo v Bratislave starostlivosťou Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. — Rediguje: Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. — Zodpovedný zástupca: Dr. Štefan Peciar. — Predplatné na XVII. ročník Kčs 85.—, jednotlivé čísla po Kčs 8.50. — Účet Štátnej banky československej č. S 13635. — Príspevky a recenzné výťažky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu „Slovenská reč“ v Bratislave, Štúrova 7. — Ru kopisy sa nevracajú. — Adresa administrácie: Štát. nakladateľstvo, Bratislava, Sasinkova 5. — Tlačí Neografia, n. p., Martin.

OBSAH

V. V. Vinogradov: Význam prác súdruha Stalina pre rozvoj sovietskej jazykovedy	65
A. V. Dobromyslov a N. V. Solovjov: Hlavné úlohy pri vyučovaní ruštiny v škole vo svetle učenia J. V. Stalina o jazyku	73
A. V. Tekučev: Z metodiky vyučovania pravopisu vo vyšších triedach v SSSR	85
A. N. Gvozdev: O súčasnom ruskom pravopise a metodike jeho vyučovania	89

Zprávy

E. V. Ivančíková: Načom pracujú v Jazykovednom ústave Akadémie vied SSSR	91
Ján Horecký: Sovetská veda — jazykoveda	94
Pozn. redakcie	96

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XVII - ČÍSLO 3

Význam prác súdruha Stalina pre rozvoj sovietskej jazykovedy*

V. V. Vinogradov

Práce súdruha Stalina o jazykovede spôsobily prudký a prenikavý obrat vo vývoji sovietskej vedy o jazyku, obohatily pokladnicu tvorivého marxizmu novými myšlienkami a objavmi. Tieto práce dávajú hlboké a jasné odpovede na celý rad najsložitějších otázok z filozofie, dejín, filológie a iných spoločenských náuk. Sovietska jazykoveda, ktorá sa zamotala do chybných nemarxistických formúl o jazyku ako ideologickej nadstavbe, o triednosti jazyka, mohla byť ihneď uvedená na tvorivú skutočne marxistickú cestu len takýmto mocným vedeckým popudom, ktorý musel zasiahnuť všetky styčné oblasti spoločenských poznatkov. Len touto cestou bol zabezpečený slobodný a nehatený vývoj sovietskej jazykovedy, ktorá teraz vstúpila do stalinskej epochy svojich dejín.

Marxistická teória historického vývoja spoločnosti práve tak ako marxistická teória vývoja jazyka je nemysliteľná bez správneho a presného použitia takých pojmov ako výroba, základňa, nadstavba.

Do objavenia sa prác J. V. Stalina o jazykovede sovietski lingvisti nechápali jasne vzťah jazyka k výrobe a k ekonomickej základni spoločnosti.

N. J. Marr a jeho prívrženci a po nich aj mnohí sovietski jazykovedci iných smerov dívali sa na jazyk ako na ideologickú nadstavbu, chybné vykladali nielen spoločenskú podstatu jazyka, ale aj celú perspektívu jeho vývoja, všetky zákonitosti jeho historických zmien.

Ako vieme, základná zákonitosť dejín spočíva v tom, že vystriedanie základní a nadstavieb sa deje skokovite, zvratmi, revolučným pretvorením jedného zriadenia na druhé. Naproti tomu zmeny v jazyku, v jeho rôznych

* Skrátené znenie referátu, ktorý odznel na spoločnom zasadnutí Oddelenia literatúry a jazyka Akadémie vied SSSR a Akadémie pedagogických vied RSFSR v dňoch 27.—29. novembra 1950. — Podľa časopisu Russkij jazyk v škole 1951, č. 2, str. 77—81, preložila Viktória Lapárová. Preklad apretoval Dr. Štefan Peciar. — Český preklad v plnom rozsahu vyšiel v 2. čísle časopisu Sovětská věda — jazykoveda, str. 7 n.

súčiastkach nie sú rovnorodé a rovnomerné. So zmenami vo výrobe sú predovšetkým späté zmeny v slovnej zásobe jazyka.

Z učenia J. V. Stalina o bezprostrednej spätosti jazyka s výrobou vyplýva záver o nerovnomernosti tempa a o rozdieloch v zákonoch zmien rôznych stránok jazyka, rôznych jeho elementov.

Nerovnomernosť jazykových zmien a ich tempa sa vysvetľuje osobitným charakterom rôznych štrukturálnych oblastí v jazyku, kvalitatívnymi rozdielmi medzi lexikálnymi a gramatickými kategóriami a sväzkami. Môžeme pozorovať takúto zákonitosť: Nepretržite sa mení slovná zásoba jazyka, veľmi pomaly sa mení základný slovný fond a ešte pomalšie gramatická stavba.

Dejiny gramatickej stavby ruského jazyka ukazujú, že v ruštine od XI.—XII. storočia prešiel značnými zmenami systém foriem a kategórií slovesa. Napr.: sformovala sa kategória vidu, zmenila sa stavba kategórie času a spôsobu, vznikla kategória prechodníka ap. Nie menej podstatné zmeny zasiahly systém foriem a kategórií mien. Napr. zaniklo skloňovanie krátkych foriem prídavných mien v spojitosti so zmenou ich syntaktických funkcií, začala sa utvárať osobitná kategória stavu, v spojitosti so stratou dvojného čísla a s vývojom abstraktnejších významov foriem jednotného a množného čísla prenikavo sa zmenily gramatické vlastnosti čísloviek a ich foriem atď.

J. V. Stalin, ktorý stanovil zákon nerovnomernosti vývoja jazyka, súčasne zdôrazňuje, že sa jazyk kvalitatívne mení podľa vnútorných zákonov svojho vývoja. Gramatická stavba a základný slovný fond sa v podstate zachovávajú dokonca i pri vystriedaní niekoľkých základní a nadstavieb, t. j. po celý rad epoch, cez mnohé stáročia. Ale zmeny v celkovej slovnej zásobe jazyka, ktoré skoro nepretržite, priamo a bezprostredne odzrkadľujú vývoj výroby, vývoj kultúry, vedy, zmeny sociálneho zriadenia ap., spočívajú v dopĺňovaní jestvujúcej slovnej zásoby novými slovami a výrazmi, v odumieraní zastaralých slov a v zmenách významov starších slov. Teda ani tu sa nestretáme s odstránením, likvidáciou starého a vytvorením celkom nového. „Takéto zmeny — hovorí J. V. Stalin — nijako nerozhodujú o osude jazyka.“ Veď štruktúra jazyka, jeho gramatická stavba a základný slovný fond sa uchovávajú po stáročia bez podstatných zmien, bez ohľadu na zmeny vo výrobe, bez ohľadu na striedanie základní a nadstavieb. V nich je upevnená stáročná skúsenosť poznávacej činnosti ľudu.

Je prirodzené, že jazyk ako spoločenský jav, ktorý má svoje špecifické vlastnosti, nemôžeme priradiť ani do kategórie základní ani do kategórie nadstavieb.

Ponímanie jazyka ako nadstavby vedie k chybnému chápaniu podstaty jazyka, jeho spoločenského významu a poslania a súčasne nesmierne zužuje, ochudobňuje jeho sociálne funkcie, snižuje jazyk do úlohy triedneho dialektu, triedneho žargónu.

Jazykový historik pri štúdiu úlohy jazyka v rôznych sférach spoloč-

čenského života nemôže sa vyhnúť otázke, ako sa v jazyku prejavujú politické, právne, náboženské, umelecké a filozofické náhľady spoločnosti, ako sa tieto náhľady odrážajú, odzrkadľujú v jednotlivých vrstvách príslušnej terminologie a frazeologie, vo význame rôznych slov, ktoré patria k celkovej slovnej zásobe jazyka. Tieto slová a termíny, ktoré prežijú svoju nadstavbu, vzdiaľujú sa od nej, podliehajú významovým zmenám a stávajú sa celonárodnými, zaužívanými v celej literatúre. Také sú napríklad v ruštine slová *blagodať* „požehnanie, hojnosť“, *vejanije* (v prenesenom význame) „hnutie, prúd“, *vlijanije* „vplyv“, *nastrojenije* „nálada“, *samootverženije* „sebazaprenie“, *mirozdanije* „vesmír“, *prekrasnodušije* „krásnoduchosť“, *samodurstvo* „nadutosť“, *tvorčestvo* „tvorba“, *intelligencija* „inteligencia“, *graždanin* „občan“, *obščestvo* „spoločnosť“, *samodejateľnosť* „samočinnosť, ochotníctvo“ a i. Je celkom zrejmé, že spojitosť jazyka s väčšou časťou kategórií nadstavby sa prejavuje a odzrkadľuje iba v slovnej zásobe jazyka.

Pre sovietsku jazykovedu je obzvlášť aktuálna otázka jazyka a umeleckej literatúry. Nemožno pochybovať o tom, že literatúra patrí do oblasti nadstavieb. J. V. Stalin hovorí: „Najsprávnejšie by bolo používať v umeleckej literatúre triedne pojmy.“ Predsa však nesmieme myslieť, že sám jazyk ako materiál umeleckej literatúry mení sa v jej sústave na nadstavbu. Keď spisovateľ používa celonárodný jazyk a jeho štylistické prostriedky ako spoločný majetok, mocou svojej tvorby, svojho umeleckého majstrovstva vytvára také jazykové hodnoty, ktoré môžu vojsť do pokladnice celonárodného jazyka. Ale s druhej strany ten istý spisovateľ, keďže je pod vplyvom ideí, ktoré panujú v tej či onej triednej nadstavbe, môže využiť celonárodný jazyk a jeho štýly, pridať k nim prvky triednych dialektov, žargónov, ba dokonca i miestnych nárečí a spojiť ich do svojrázneho systému svojho individuálneho štýlu ako prostriedku vyjadrenia svetonáhľadu. I najindividuálnejší výber výrazových prostriedkov jazyka, princípy ich koncentrácie v spôsobe podávania alebo stavby umeleckých obrazov, rôzne spôsoby ideologického osvetľovania alebo expresívneho sfarbenia jazykového materiálu, ktorý spisovateľ používa, môže svedčiť o svojráznom, ako sa niektorí vyjadrujú, svetonáhľadovom smere spisovateľovho štýlu (ba aj celého literárneho smeru).

Sovietska jazykoveda má pred sebou veľmi dôležitú a zodpovednú úlohu: odhaliť v celej hĺbke a určitosti pojmy jazyka, jazykového štýlu a slovesno-umeleckého štýlu spisovateľa (alebo literárneho smeru), presnejšie určiť, aké kategórie treba mať na zreteli pri rozbere spisovateľovho štýlu ako systému svetonáhľadu, t. j. ako nadstavbového útvaru, a v čom, v akých jazykových prostriedkoch a ich kombináciách sa prejavujú ideologické zámery alebo úmysly umelca.

Do objavenia sa prác J. V. Stalina sovietski filologovia považovali tak literatúru, ako aj jazyk za nadstavbu, hovorili o šľachtickom jazyku Ka-

ramzina, Turgeneva a dokonca i L. Tolstého, o raznočinecko-mestskom,* maloburžoáznom jazyku Dostojevského, o proletárskom jazyku Gorkého ap. Nenáležíte sa zamieňaly pojmy jazyka a individuálneho štýlu. V jazyku spisovateľa vyhľadávaly sa náhodile doklady ilustrácie jeho sociálno-triedneho vzťahu k javom zobrazovanej skutočnosti alebo k ideologickému koloritu jeho zobrazovania.

Jasné chápanie spätosti jazyka so spoločnosťou, marxistická predstava o obrovskej organizačnej sile jazyka v dejinách ľudstva vedie k celkom novému chápaniu významu jazyka ako historického prameňa.

V prácach J. V. Stalina o jazykovede sa uvádzajú základné medzníky, základné etapy skutočných dejín národných jazykov, počínajúc od najstarších čias, keď zvuková reč bola „jednou z tých síl, ktoré pomohly ľudom odlíšiť sa od sveta živočíchov“, keď vznikly rodové a kmeňové jazyky, cez jazyky národností a potom cez složité procesy formovania, zápasu a rozvoja národných jazykov až do úplného víťazstva komunizmu na celom svete, do objavenia sa medzinárodných zonálnych jazykov a napokon jediného spoločného svetového jazyka, jazyka celého ľudstva, keď komunizmus zvíťazí na celom svete a vojde do spôsobu života všetkých národov.

V svetle Stalinovho učenia o jazyku stávajú sa jasnými perspektívy ďalšej práce sovietskych jazykovedcov na odhalení zákonov dejín jazyka. Obdobia dejín jazyka sa nekryjú s obdobiami vývinu a striedania spoločenských formácií. Veď základný slovný fond jazyka a jeho gramatická stavba sa mení postupným hromadením prvkov novej kvality, novej štruktúry. Tieto zmeny prebiehajú veľmi pomaly a trvajú nielen celé stáročia, ale i celé obdobia dejín národa.

Slovná zásoba reaguje najrýchlejšie a v najširšom rozsahu na všetky zmeny vo výrobe a vo všetkých ostatných sférach spoločenského života. Štúdium dejín slovníka je úzko a organicky späté s dejinami výroby, spôsobu života, kultúry, vedy, techniky, s dejinami spoločenských svetonáhľadov. Tu sa odhaľujú aj vnútorné zákonitosti dejín vývoja slovnej zásoby, ktoré sú vlastné príslušnému ľudovému, národnému jazyku.

J. V. Stalin dáva jazykovede jedno z najdôležitejších miest v rade iných spoločenských náuk a pritom miesto úplne samostatné.

Jazyk ako faktor podmieňujúci samo jestvovanie spoločnosti, ako osobitný spoločenský jav vyvíja sa podľa svojich vnútorných zákonov, odlišných od zákonov, ktorým sú podriadené iné spoločenské javy. Hlavnou úlohou jazykovedy je štúdium týchto vnútorných zákonov vývoja jazyka.

J. V. Stalin poukazuje na to, že vývoj jazyka, ak tento jazyk nie je pohltený iným jazykom, víťazom v procese kríženia, smeruje k jeho zdokonaľovaniu, k jeho obohateniu. V oblasti slovnej zásoby je kritérium zdo-

* Raznočinci boli príslušníci liberálnej a demokratickej buržoáznej inteligencie v Rusku v XIX. storočí. Na rozdiel od šľachticov pochádzali raznočinci z drobného úradníctva, duchovenstva, z malomeštiackych a roľníckych vrstiev. — Pozn. prekí.

konaťovania jasné. „Slovná zásoba odzrkadľuje stav jazyka: čím bohatšia a mnohostrannejšia je slovná zásoba, tým bohatší a vyvinutejší je jazyk.“ Teda stav jazyka, stupeň jeho vývinu v oblasti slovníka sa určuje nielen bohatstvom slovníka, ale aj jeho rôznostrannosťou, jeho významovou rozmanitosťou.

Mimoriadne akútna a naliehavá je teraz úloha skúmať základný slovný fond rôznych jazykov a predovšetkým ruštiny, nájsť v najstaršom jadre tohto fondu hlavné lexikálno-sémantické rady, určiť zákony jeho historického vývoja a vymedziť v jeho súčasnej štruktúre rôzne lexikálne vrstvy, ktoré doňho vošli v rôznych obdobiach vývinu jazyka.

J. V. Stalin poukázal na to, že jadro základného slovného fondu tvoria základné slová. Teda jeho celková zásoba je omnoho obsiahlejšia, do nej patrí aj mnoho odvodených slov, v každom prípade takých slov, ktoré boli utvorené od základných slov. Napríklad k základnému slovnému fondu súčasnej ruštiny sa môžu počítať také slová ako *pol'za* „úžitok“, *poňat'* „pochopiť“, *poňatije* „pojem“, *proizvodit'* „vyrábať“, *proizvodstvo* „výroba“, *vnimani'e* „pozornosť“, *obrazovani'e* „vzdelanie“, *ošiba'sia* — *ošibi'sia* „mýliť sa — zmýliť sa“ (porov. *ošibka* „chyba, omyl“), *ščastije* „šťastie“, *vopros* „otázka“, *predmet*, *obščestvo* „spoločnosť“, *razvitije* „vývoj, rozvoj“.

Takto sa vynoruje otázka vnútorných zákonov vývoja základného slovného fondu, ktorá vyžaduje prehĺbené štúdium. Napríklad v ruštine, ako na to poukazuje J. V. Stalin, základný slovný fond sa v priebehu dejín jazyka značne obohacuje, rozširuje.

Základný slovný fond, ktorý tvorí akoby jadro celkovej slovnej zásoby, je v úzkom vzájomnom pôsobení s rôznymi jej prvkami. Toto vzájomné pôsobenie sa prejavuje predovšetkým v tom, že základný slovný fond „poskytuje jazyku bázu pre tvorenie nových slov“. Napríklad slovo *koža* bolo bázou pre tvorenie slov *kož-ura* „šupa“, *kož-ica* „kožka“, *kož-uch*, *kož-an* „mužský kabát z kože“, *kož-nyj* „kožný“, *nakož-nyj* „kožný“, *kož-nik* „kožný lekár“, *kož-an-yyj* „kožený“, *kož-ist-yyj* „s hrubou kožou“, *kož-ev-en-nyj* „koželužský“, *kož-ev-nik* „koželuh“, zastar. a nár. *kožemiaka* „koželuh“, *kožuchař* „kožuchár“, *koželup* „sťahovač koží“, *kožeďor* „sťahovač koží“, *kožejed* „druh chrobáka“ a mnoho iných.

Je prirodzené, že spôsoby tvorenia nových slov od základného slovného fondu nie sú historicky stále. V nich sa prejavujú vnútorné zákony vývinu jazyka, ktorým sú podriadené. Napríklad v súčasnej ruštine sa už netvoria prosté, t. j. nesložené nové slová činiteľského významu od slovesných kmeňov pomocou sufixu *-ec* typu *borec* „bojovník, zápasník“, *gonec* „honec“, *grebec* „veslár“, *žnec*, *kupec*, *lovec*, *pevec* „spevák“, *pisec* „pisár“, *prodavec* „predaváč“, *tvorec* „tvorca“, *torgovec* „obchodník“, *čtec* „čitateľ“; porov. „švec i žnec, i v duđu igrec“ (ironická povrávka o človeku, ktorý sa všetkému rozumie).

Typ sufixálneho tvorenia podstatných mien s významom činiteľským

priamo zo slovesných koreňov je v súčasnej ruštine vo všeobecnosti neproduktívny.

Vzájomné pôsobenie základného slovného fondu a celkovej slovnej zásoby jazyka spočíva vo vzájomnom vymieňaní slov. Niektoré slová základného slovného fondu nadobúdajú veľmi úzky odborný význam svojich odvodenín a v procese historického vývinu jazyka sa oddeľujú od základného slovného fondu, prechádzajú do slovnej zásoby a odumierajú alebo sa uchovávajú v krajových ľudových nárečiach, v odbornom slovníku, v argote.

Vývin základného slovného fondu nespočíva len v obohacovaní jeho zásoby, ale aj v obohacovaní štruktúrnych typov slov, ktoré k nemu patria, a v mnohostrannom rozšírení slovotvorných možností.

Je prirodzené, že s vývinom základného slovného fondu súvisí aj vznik homoným a synonym v jeho zásobe. Ale aj v tomto ohľade môžeme pozorovať zásadné, podstatné rozdiely medzi základným slovným fondom a celkovou slovnou zásobou jazyka. Je známe, že napr. v súčasnej ruštine homonymia sa vyznačuje obzvlášť silnou produktívnosťou, veľkou rozmanitosťou a širokou rozvitosťou len v okruhu odvodených slov, predovšetkým v oblasti slovies s predponami a od nich utvorených podstatných mien. Napr.: *peregovorit' (s kem)* „prehovoriť s niekým“ a *peregovorit' (kogo)* „prehovoriť niekoho“; *peredat' (čto ot kogo komu)* „odovzdať niečo od niekoho niekomu“ a *peredat'* „dať viac než treba“.

Homonymá v oblasti neodvodených slov a tým viac homonymné základné slová sú zriedkavé. Predsa však nemôžeme popierať ich výskyt v základnom slovnom fonde jazyka.

Ale keď hovoríme o zmenách základného slovného fondu, nesmieme zabúdať na jeho stály, celonárodný charakter. Základný slovný fond spolu s gramatickou stavbou jazyka je základom jeho národnej samobytnosti, podmienkou jednotnosti jazyka v jeho historickom vývine.

Takzvané „nové učenie“ o jazyku spôsobilo najväčšie škody v gramatike. Podľa J. N. Marra podstata gramatiky spočívala v naivno-materialistických domnienkach o vzniku gramatických foriem a kategórií, ktoré sa odvodzovaly z vývoja výroby a sociálno-triednych výrobných vzťahov, ale aj v teórii elementovej analýzy.

J. V. Stalin oslobodil gramatiku od subjektívno-idealistického nánosu, ktorým ju zaťažilo „nové učenie o jazyku“, odhalil jej pravý hlboký obsah, určil štruktúru gramatiky, jej složenie, jej charakteristické črty, charakter gramatických zákonov čiže pravidiel. Kladie dôraz na historizmus ako na základ štúdia gramatickej stavby jazyka. Gramatická stavba, ktorá je celonárodná, ktorá je „základom jazyka“, ktorá zachytáva a sjednocuje svojimi pravidlami a kategóriami slovnú zásobu jazyka spolu so základným slovným fondom, je složitým produktom radu epoch. Je stálejšia ako základný slovný fond a mení sa ešte pomalšie ako základný slovný fond. Vysvetľuje sa to predovšetkým základným organizujúcim

významom gramatiky v štruktúre jazyka. Gramatická stavba, ktorá sa vypracovala v priebehu epoch, prechádza do tela a krvi jazyka. Gramatika „dáva jazyku súlad a smysel“.

Teda gramatika, keďže je organizujúcim centrom jazyka, je základom jeho stálosti ako prostriedku styku a výmeny myšlienok. „Práva vďaka gramatike — učí J. V. Stalin — jazyk nadobúda možnosť zaodiť ľudské myšlienky do materiálneho jazykového rúcha.“

V stálom, celonárodnom a súčasne i zovšeobecňujúcom charaktere gramatiky, jej kategórií a jej zákonov tkvie spoločensko-historická príčina stáročného uchovania gramatickej stavby jazyka bez podstatných zmien. Gramatické zákony jazyka sa vypracovávajú po stáročia.

V jazyku sú všetky gramatické kategórie a všetky pravidlá medzi sebou nerozlučne späté. Pretože gramatická stavba je „produktom radu epoch“, objavujú sa v nej rozličné historické nánosy a dokonca i protirečenia v spôsoboch vyjadrovania tých istých gramatických kategórií; popri produktívnych, vyvíjajúcich sa procesoch pozorujeme v nej javy zastaralé, odumierajúce, v nej sa vedie boj starého s novým. Niekoľko príkladov zo súčasného ruského jazyka.

Formy predminulého čiže minulého času tzv. opakovacieho podvidu sloves bez predpôn, t. j. formy typu *gaščival* „hostieval“, *pival* „píjal“, *begival* „behával“, *obedyval* „obedovával“, *ježžival* „cestovával“, *sižival* „sedával“ ap. u nás odumierajú, zmenšuje sa ich počet a miznú. Ich funkcie — okrem oblasti všedného rozhovoru alebo folklorného rozprávania — prešli na formy minulého času nedokonavého vidu: *gostil* „hostil“, *pil*, *begal* „behal“, *obedal* „obedoval“ ap.

V súčasnej ruštine sa aktívne utvára osobitná gramatická kategória na vyjadrenie stavu, hlavne kvalitatívneho, vo formách prísudku: *stydno* „je... hanba“, *sovestno* „mrzí (ma)“, *tošno* „je... zle, nevoľno“, *bojazno* „je... úzko“ ap. Niektoré slová tohto gramatického typu nadobúdajú schopnosť viazať sa s akuzatívom priameho predmetu. Napr.: *tropinku jele vidno*, *jele zametno* „chodníček sotva vidieť, sotva pozorovať“; *slyšno pesňu* „počuť pieseň“; *boľno ruku* „bolí ruka“ ap. S konštrukciou *boľno čto-nibud'* „bolí niečo“ sa stretáme v jazyku Gorkého, Veresajeva a mnohých súčasných spisovateľov.

Zavedenie konštrukcie typu *boľno ruku* do gramatickej stavby celonárodného jazyka je v súhlase s živou, aktívnou tendenciou k formovaniu kategórie stavu — súmerne s kategóriou slovesa.

Lahko môžeme pozorovať, že jedny gramatické procesy a kategórie zahrnujú celý početný súhrn slov a foriem rovnakého typu, iné sa uztvárajú v úzkych lexikálnych hraniciach, pričom ich alebo aktívne rozširujú, ak sú to vyvíjajúce sa, produktívne kategórie, alebo odumierajú a ustrnújú, zanechávajúce stopy, usadeniny v podobe niekoľkých foriem a idiomatismov.

J. V. Stalin jasne a presne určil podstatu historického procesu tvo-

renia gramatických kategórií v spojitosti s charakteristikou vnútorného obsahu úloh a princípov gramatiky: „Gramatika abstrahuje od jednotlivého a konkrétneho či v slovách, či vo vetách a všima si to všeobecné, čo je základom ohýbania slov a spájania slov do viet, a vyvodzuje z toho gramatické pravidlá, gramatické zákony.“ S tohto hľadiska sa stáva nemožným zmätené zamieňanie slovníka a gramatiky, ktoré bolo typické pre takzvané „nové učenie o jazyku“, a ktoré sa prejavovalo dokonca aj v stotožňovaní voľných slovných spojení s frazeologickými jednotkami. Rôzne gramatické kategórie prejavujú rôzny stupeň abstrahovanosti od jednotlivého a konkrétneho a gramatika, ktorá skúma tieto kategórie v ich živom pohybe vo všetkých formách ich vyjadrenia, nemôže sa vyhnuť tomu, aby zistila, ako zachycujú lexikálny materiál. Možno to ukázať aspoň na jednom príklade.

Kategória vidu v súčasnom ruskom jazyku, keďže je produktom dlhotrvajúcej abstrahujúcej činnosti myslenia ruského ľudu, vyjadruje kvalitatívne rozdiely dvoch aspektov tej istej činnosti: 1. činnosti v jej najvyššom stupni, výsledku a 2. činnosti v jej priebehu, neohraničenom myšlienkou vnútorného vyvrcholenia. Väčšina ruských slovík má dva súvzťažné rady foriem, dokonavého a nedokonavého vidu. Napr.: *dať* — *da-vať*, *de-lať* — *sdelať* „robiť“ — „urobiť“ ap. S kategóriou vidu je spätý složitý aparát tvorenia slovesných vidových foriem. Každé sloveso sa nevyhnutne zaraďuje do kategórie vidu a každá činnosť sa myslí v tej alebo inej vidovej kvalite. V tomto ohľade kategória vidu dosiahla najvyššieho stupňa zovšeobecnenia a prekonala odpor konkrétneho lexikálneho materiálu. Predsa však mnohé lexikálne skupiny ruských slovík nemajú párové vidové formy. Táto okolnosť závisí predovšetkým od lexikálnych významov slovík a od ich historickej minulosti. Okrem toho súvisí so zvláštnosťami tvorenia slovík.

Práce J. V. Stalina podávajú jasné a hlboké vymedzenie obsahu, rozsahu a úloh gramatiky a dávajú sovietskym jazykovedcom podnet, aby skoncovali s agramatizmom „nového učenia o jazyku“ a smelo prišli k prehĺbenému spracovaniu otázok historickej gramatiky jednotlivého jazyka i porovnávacej historickej gramatiky skupín (rodín) príbuzných jazykov na základe Stalinovho učenia o jazyku.

Veľká a plodná je sila Stalinových myšlienok. Vdýchly nový život do sovietskej jazykovedy. Ale aj veľa vyžadujú od nás všetkých.

Teraz naša krajina obzvlášť potrebuje hlbokú, húževnatú, sústredenú, pozornú, družnú a tvorivú prácu všetkých síl sovietskeho jazykovedného frontu nad otázkami skúmania a vyučovania jazykov v svetle prác J. V. Stalina. Výchova nových lingvistických kádrov, ktoré v ozdravenej atmosfére sovietskej jazykovedy budú smelo postupovať po stalinskej ceste, je jedna z najdôležitejších súčasných úloh, ktoré stoja pred vyššou filologickou a strednou všeobecnovzdelávacou školou.

Hlavné úlohy pri vyučovaní ruštiny v škole vo svetle učenia J. V. Stalina o jazyku

V. A. Dobromyslov a N. V. Solovjov

Práce J. V. Stalina „O marxizme v jazykovede“, „K niektorým otázkam jazykovedy“, „Odpoveď súdruhom“ vykonaly hlboký prevrat vo vede o jazyku. J. V. Stalin odhalil nemarxistickú podstatu lingvistických náhľadov N. J. Marra a jeho nasledovníkov, odhalil arakčejevský režim, ktorý bol nastolený v jazykovede, rozriešil dôležité problémy tejto vedy a tým pozdvihol na nový stupeň marxisticko-leninské učenie o jazyku. Sovietska jazykoveda má teraz úplnú možnosť „zaujať prvé miesto vo svetovej jazykovede“.¹

Práce J. V. Stalina nielen začínajú novú etapu vo vývine jazykovedy. V týchto prácach sa stavajú a riešia také otázky marxisticko-leninskej teórie, ktoré majú veľký principiálny význam pre budovanie sovietskej kultúry, pre rozvoj sovietskej vedy, pre boj proti buržoáznej ideológii. Poučka J. V. Stalina, že „nijaká veda sa nemôže rozvíjať a prekviatať bez boja názorov, bez slobody kritiky“, udáva ten hlavný smer, uplatnenie ktorého musí zabezpečiť ďalšie napredovanie vedeckého myslenia v našej krajine.

Práce J. V. Stalina o otázkach jazykovedy majú najbližší, najbezprostrednejší vzťah k práci našej sovietskej školy. Sú podkladom pre prekonanie omylov v školskom vyučovaní ruštiny, ktoré sa vyskytli v posledných rokoch, poskytujú možnosť zásadne zlepšiť vyučovanie ruštiny, a nielen ruštiny, lež aj iných predmetov v škole, pozdvihnúť na nový, vyšší stupeň kvalitu vyučovania a výchovy mladého, dospievajúceho pokolenia našej veľkej vlasti.

Aké sú hlavné úlohy a cesty vyučovania ruštiny v škole vo svetle učenia J. V. Stalina o jazyku?

Vo svojich prácach o otázkach jazykovedy J. V. Stalin ukázal, že N. J. Marr „bol iba zjednodušovateľom a vulgarizátorom marxizmu“. Zatiaľ v posledných rokoch aj Ministerstvo osvety RSFSR, aj Akadémia pedagogických vied i miestne orgány ľudového vzdelania i metodická literatúra i časopis „Russkij jazyk v škole“ — všetci pokladali takzvané „nové učenie“ N. J. Marra o jazyku za marxistické a vytrvale ho presadzovali v škole, požadujúc od učiteľov rýchlu a rozhodnú reorganizáciu vyučovania ruštiny na podklade tohto svojou podstatou chybného, protimarxistického „učenia“. Preto hlavnou úlohou, ktorá stojí dnes pred školou, je rozhodné prekonanie omylov, ktorých sme sa dopustili v posled-

¹ Za marxistickú jazykovedu. Sborník prejavov v diskusií o sovietskej jazykovede. SAVU. Bratislava, 1950, str. 29.

ných rokoch pod vplyvom N. J. Marra a jeho nasledovníkov, a postavenie vyučovania ruštiny v škole na základ učenia J. V. Stalina o jazyku.

Riadiac sa geniálnym učením J. V. Stalina o jazyku, Ministerstvo osvety RSFSR zrevidovalo platné osnovy ruštiny pre 5.—7. triedu, vypracovalo nové pripomienky k zrevidovaným osnovám, zostavilo metodický list o vyučovaní ruštiny v škole. Účelom tohto článku je vyložiť hlavné tézy obsiahnuté v týchto osnovách a metodických výkladoch o otázkach vyučovania ruštiny v škole vo svetle učenia J. V. Stalina o jazyku.

Je známe, že N. J. Marr pokladal gramatiku za čiru formalitu.

Nasledovníci N. J. Marra rozložili gramatiku v rozličných povymýšľaných „lexikálno-gramatických“, „lexikálno-syntaktických“, „sémantických“ kategóriách reči.

Pod ich vplyvom vo vysvetľujúcich pripomienkach k osnovám ruštiny pre 5.—7. triedu (vyd. r. 1949) zveličoval sa význam sémantiky pri vyučovaní ruštiny v škole. V prácach J. V. Stalina o otázkach jazykovedy zreteľne a jasne sa poukazuje na veľký význam gramatiky pre jazyk. „Ako je známe, všetky slová, vyskytujúce sa v jazyku, tvoria spolu takzvanú slovnú zásobu jazyka... Slovná zásoba odzrkadľuje stav jazyka: čím bohatšia a mnohostrannejšia je slovná zásoba, tým bohatší a vyvinutejší je jazyk.

Avšak slovná zásoba sama osebe netvorí ešte jazyk, je skôr stavebným materiálom jazyka... Ale slovná zásoba jazyka nadobúda obrovský význam, keď ňou začne disponovať gramatika jazyka, ktorá určuje pravidlá ohýbania slov, pravidlá spojovania slov do viet a tak dáva jazyku súlad a smysel.“ (C. d. str. 19.) Z týchto slov J. V. Stalina so všetkou samozrejmosťou vyplýva, že pri vyučovaní ruštiny v škole nemožno pripustiť podceňovanie gramatiky, naopak, gramatika sa musí stať základom pri vyučovaní ruštiny v škole.

V gramatike jazyka N. J. Marr a jeho nasledovníci vyzdvihovali na prvé miesto syntax a snižovali význam morfológie. I. I. Meščaninov jeden čas pokladal dokonca za možné úplné vylúčenie morfológie ako samostatnej časti gramatiky. Hoci v školských osnovách vydaných r. 1949 morfológia má miesto, ktoré jej patrí, predsa sa vo vysvetľujúcich pripomienkach k týmto osnovám vyskytlo nesprávne hľadisko o primáte syntaxe nad morfológiou, čím sa snižoval význam morfológie v gramatike ruštiny. Na základe učenia J. V. Stalina o jazyku vyučovanie ruštiny treba viesť so zreteľom na rovnoprávnosť a vzájomnú spojitosť morfológie a syntaxe. Netreba zabúdať, že tak ako pre vyučovanie morfológie v 5. a 6. triede sa vyžadujú elementárne znalosti syntaxe, rovnako zasa hlboké štúdium syntaxe v 6. a 7. triede nie je možné bez znalosti morfológie.

Vyučovanie ruštiny v 5. triede začína sa opakovaním elementárnych znalostí syntaxe a interpunkcie, ktoré žiaci získali v 1.—4. triede. Táto téma obsahuje taký materiál, ktorý žiaci potrebujú dôkladne ovládať i pri preberaní častí reči i pre rozvoj svojich rečových a interpunkčných ná-

vykov. Neskoršie, v piatej triede a v prvom polroku šiestej triedy, učiteľ musí nielen upevňovať, ale v shode s požiadavkami osnov aj rozširovať interpunkčné návyky žiakov a pri hodnotení diktátov a písomných prác mať na zreteli nielen pravopisné, ale aj interpunkčné chyby.

Pri vyučovaní morfológie je potrebné, ako to vyžadujú osnovy ruštiny pre 5.—7. triedu, vydané r. 1950 v opravenej redakcii, odhaľovať žiakom nielen význam častí reči, ale aj iné ich dôležité gramatické príznaky.

Tak žiaci musia vedieť, že podstatné meno označuje predmet, že každé podstatné meno má rod a číslo, že podstatné meno sa skloňuje, t. j. mení sa podľa pádov a čísla a vo vete môže byť hocakým členom (najčastejšie býva podmetom a predmetom).

Keď sa hovorí o prídavnom mene, treba žiakom vysvetliť, že prídavné meno označuje príznak predmetu, že prídavné meno sa obyčajne používa spolu s podstatným menom a shoduje sa s ním v rode, čísle a páde, v súvislosti s čím mení sa podľa pádov, podľa čísla a v jednotnom čísle (v slovenčine čiastočne aj v nom-ak. pl. — pozn. red.) aj podľa rodu a napokon, že vo vete prídavné meno funguje ako prívlastok alebo prísudok.

U slovíes okrem ich významu označuje sa vid (dokonavý alebo nedokonavý); spôsob (oznamovací, podmieňovací a rozkazovací); časy (v oznamovacom spôsobe); ohýbanie podľa čísla a osôb (v prítomnom a budúcom čase), podľa čísla a rodov (v minulom čase); použitie slovíes v úlohe prísudku.

Pri preberaní spôsobov vyjadrenia vetných členov treba spájať syntaktický rozbor jazykových javov s rozborom morfológickým.

Pri konštatovaní, že „podmet označuje predmet (vec), o ktorom (-ej) sa vo vete niečo hovorí“ (II. časť školskej učebnice red. akad. L. V. Ščerbov), učiteľ má položiť žiakom otázku, aké to môžu byť predmety. Môžu to byť ľudia, zvieratá, veci, javy prírody alebo spoločenské javy a tiež predmety myslenia (abstraktné pojmy). Keďže pri preberaní podstatného mena sa už poukázalo na význam gramatickej predmetnosti, teraz nie je ťažké dôjsť k záveru, že hlavným prostriedkom na vyjadrenie podmetu je podstatné meno.

Keď hovoríme o predmete myslenia, pripisujeme mu činnosť alebo stav, rozličné vlastnosti a kvality, alebo ho zaraďujeme do určitého druhu predmetov (*eukaliptus je strom*). Prírodzene, že v úlohe prísudku na označenie činnosti použijeme slovesá; na označenie stavov použijeme slovesá a krátke formy prídavných mien (*bólen* = chorý, *zdoróv* = zdravý, *rad* = rád); na označenie vlastností a kvalít použijeme prídavné meno; na zaraďenie daného predmetu do nejakého druhu predmetov použijeme podstatné meno.

Keď učiteľ hovorí o predmete (gramatickom — pozn. red.), zdôrazní, že predmety prevažne označujú objekt konania (oproti podmetu, ktorý obyčajne predstavuje konajúci predmet).

Pri preberaní prívlastkov je prirodzené položiť otázku, na aké prí-

znaky môžeme poukázať, keď charakterizujeme predmet (materiál, formu, farbu, veľkosť, príslušnosť a i.), a potom už prejsť k spôsobom vyjadrenia týchto príznakov prídavnými menami a inými časťami reči.

J. V. Stalin definuje gramatiku ako súhrn pravidiel a zákonov ohýbania slov a spájania slov do viet: „... gramatika abstrahuje od jednotlivého a konkrétneho či v slovách, či vo vetách — hovorí J. V. Stalin, — a všima si to všeobecné, čo je základom ohýbania slov a spojovania slov do viet, a vyvodzuje z toho gramatické pravidlá, gramatické zákony“ (c. d. str. 19). Teda úloha vyučovania gramatiky v škole je v tom, aby žiaci ovládali hlavné gramatické pravidlá a zákony a vedeli ich prakticky použiť vo svojej ústnej i písomnej reči.

V shode s tým vyučovanie gramatiky v škole musí sa diať tak, aby učiteľ učil svojich sverencov pozorovať, analyzovať a porovnávať fakty jazyka, určovať ich vzájomnú spojitosť, rozoznať, čo je najhlavnejšie, najpodstatnejšie, robiť závery a zovšeobecnenia. Žiakovo zapamätanie definícií učebnice nesmie byť teda výsledkom nesmyselného bifľovania. Zapamätanie sa zakladá na pochopení gramatických pojmov a pravidiel a ich vzájomných vzťahov. Učiteľ má zároveň od žiakov požadovať, aby sa naučili a dobre poznali gramatické pravidlá a zákony.

Aby si žiaci mohli trvale a uvedomele osvojiť základy ruskej gramatiky, pravopisu a interpunkcie a naučili sa používať získané vedomosti z ruštiny vo svojej ústnej i písanej reči, učiteľ je povinný systematicky, pokiaľ možno najčastejšie ukladať žiakom rozličné cvičenia, a to jednak pri práci v triede, jednak ako domáce úlohy z ruštiny.

Pre pravopisné a interpunkčné cvičenia treba voliť materiál, v ktorom je bohato zastúpená preberaná pravopisná látka. Preto na pravopisné a interpunkčné cvičenia možno použiť nielen súvislé texty, ale podľa potreby aj jednotlivé vety a slová. Súvislé texty, ktoré obsahujú príklady na rozličné pravidlá, skôr sa hodia pre cvičenia reprodukčnej povahy a kontrolné diktáty.

Pri vyučovaní jazyka v škole ani zďaleka nie je ľahostajné, aký jazykový materiál sa pri práci použije. J. V. Stalin učí, že „ľudia, jednotlivé sociálne skupiny, triedy zďaleka nie sú k jazyku ľahostajné“ (str. 13). V našom socialistickom štáte jazyk je mohutnou spoločenskou silou: je nástrojom boja za komunizmus. Preto treba svedomite voliť i jednotlivé príklady, podávané žiakom. Rozumie sa, že zvolené texty a príklady, ako sa o tom hovorilo vyššie, musia odpovedať cieľom, ktoré sa sledujú pri vyučovaní danej gramatickej látky. Ba čo viac, učiteľ musí pri výbere textov a príkladov mať na zreteli aj úlohy ideovo-politickej výchovy. Z tohto hľadiska majú veľkú hodnotu texty, ktoré poukazujú na silu a veľkosť našej vlasti, ktoré vyjadrujú hrdinstvo sovietskych ľudí na frontoch Veľkej vlasteneckej vojny i v mieri — v hospodárskej, spoločenskej, kultúrnej, vedeckej činnosti, ktoré opisujú pracovné nadšenie a

tvorivé hľadanie, ktoré ukazujú ciele ďalšieho vývinu nášho hospodárstva a kultúry.

Podstatný význam má otázka efektívnosti cvičení. Treba si zapamätať, že najmenšiu cenu majú cvičenia, ktoré nabádajú žiakov na mechanické vykonanie práce; cennejšie sú cvičenia, ktoré aktivizujú žiakov, spájajú pravopisné a interpunkčné úlohy s prácou na rozvoji reči.

Z najefektnejších pravopisných cvičení treba spomenúť: odpisovanie textu s vynechanými písmenami (pre takú prácu možno použiť aj jednotlivé slová), hľadanie príbuzných slov k danému slovu s cieľom overiť si pravopis korenných neprízvučných samohlások, tvorenie príbuzných slov z daných slov takými predponami alebo príponami, ktoré sú pravopisne ťažké, samostatný výber slov na udané pravidlo, menší diktát s nasledujúcim rozborom v triede, výberový diktát, pri ktorom žiaci zapisujú nie celý diktovaný text, ale len slová alebo slovné spojenia určitého typu. Písomné cvičenia obyčajne predchádza ústny rozbor textu, ktorým sa overuje, či žiaci chápu práve im vyložené pravidlá.

Pri vyučovaní interpunkcie je dôležité dosiahnuť u žiakov úplné pochopenie vetnej štruktúry. Tu sú zvlášť užitočné ústne cvičenia v rozpore textu. Pri rozpore ťažkých viet treba použiť názorné schémy. Ďalej sa používajú cvičenia v odpisovaní textov s vynechanými interpunkčnými znamienkami, v tvorení viet určitého druhu a i.

Kontrolný diktát slúži nielen na kontrolu vedomostí a návykov, ale aj ako prostriedok vyučovania pravopisu, ak je sprevádzaný prácou s opravovaním chýb. Ale treba mať na zreteli, že je účelné dávať kontrolný diktát v prvých etapách preberania tej ktorej časti, keď si žiaci ešte celkom neosvojili príslušné pravidlá. Pre diktáty nemožno vyberať texty, ktoré nezodpovedajú tej úrovni vedomostí a návykov žiakov, ktorú treba dosiahnuť k danej chvíli. Počet kontrolných diktátov môže byť rozličný podľa rozsahu jednotlivých častí predmetu, ale zpravidla treba pokladať za normálne v 5.—7. triede dať jeden kontrolný diktát za dva týždne.

Osobitnú pozornosť treba venovať upevneniu návykov. Učiteľ sa musí postarať, aby sa príklady na najťažšie pravopisné pravidlá pri vyučovaní jazyka často vyskytovaly.

Keďže sa zvlášť ťažko prekonávajú chyby v neprízvučných samohláskach (v ruštine — *pozn. red.*), dôležité je viesť špeciálny soznam slov, v ktorých sa tieto chyby často vyskytujú u žiakov tej ktorej triedy. To poskytne učiteľovi možnosť zorganizovať v priebehu celého školského roku prácu na vykorenenie týchto chýb.

V celkovom systéme vyučovania ruštiny gramatický rozbor má pre žiakov veľmi veľký význam ako pre uvedomelé osvojenie si gramatickej teórie, tak aj pre ovládanie návykov správneho písania.

V poslednom čase pod vplyvom takzvaného „nového učenia“ N. J. Marra o jazyku bol do gramatického rozboru v škole vnesený veľký chaos. Tento chaos sa prejavoval predovšetkým v nesprávnom postavení takzva-

ného významového rozboru proti rozboru morfológickému a syntaktickému a najmä v nedocenení rozboru gramatických foriem. Učítelia nútili žiakov robiť významový rozbor slov a viet, ktoré celkom chápali. V metodickú literatúru i školskú praxi vyskytli sa pokusy vysvetľovať použitie jednotlivých gramatických foriem a jazykových zvrátov v texte na základe ideového obsahu diela, pokusy, ktoré často odvádzali žiakov veľmi ďaleko od gramatiky a ktoré boli sprevádzané zjednodušeným chápaním autorovej tvorivej koncepcie, jeho triedneho stanoviska. Samotný gramatický rozbor bol veľmi složitý.

Podobnej praxi pri gramatickom rozbere treba urobiť rozhodný koniec.

Nesprávny je predovšetkým samotný termín „významový rozbor“. Na hodinách gramatiky používa sa obvyklý gramatický rozbor, ku ktorému patrí aj rozbor významov jazykových faktov.

Pri gramatickom rozbere žiaci rozoberajú význam jazykových faktov (viet, slov, gramatických kategórií) podľa učiteľových otázok, ktoré kladie vtedy, keď treba žiakom objasniť význam nesrozumiteľného slova, tej alebo inej gramatickej kategórie alebo pomôcť im vyznať sa vo význame a konštrukcii vety.

Pri gramatickom rozbere treba zpravidla postupovať slovo za slovom, aby žiaci chápali závislosť jedného vetného člena od druhého. Učiteľ musí žiakov naučiť — a to má veľký význam pri gramatickom rozbere — správne klásť otázky, ktorými sa zisťuje spätosť slov vo vete.

V záujme správneho chápania gramatického rozboru treba urobiť jasno v otázke nedeliteľných spojení. Nemožno viac pripustiť nesprávne chápanie nedeliteľných spojení, aké sa v posledných rokoch vyskytovalo pod vplyvom nasledovníkov N. J. Marra tak v metodickú literatúru, ako aj v samotnom školskom vyučovaní, keď napríklad vo vete *Rastie a mohutnie naša veľká Sovietska ríša* podmetom bolo „nedeliteľné spojenie“ *naša veľká Sovietska ríša*, alebo keď niektorí učítelia vŕšovali žiakom, že vo vete *Sovietska armáda sa pokryla nehynúcou slávou* vôbec niet jednotlivých vetných členov, pretože táto veta ako celok je „nedeliteľné spojenie“.² Takáto prax fakticky viedla k úplnému likvidovaniu syntaktického rozboru. Aby tomu tak nebolo, nie je treba po druhý polrok 6. triedy osobitne sa zastavovať pri otázke nedeliteľných spojení; učiteľ musí dávať žiakom rozoberať zpravidla také vety, v ktorých niet nedeliteľných spojení. Len od druhého polroku 6. triedy treba nedeliteľné spojenia uviesť do praxe syntaktického rozboru.

Samotný pojem nedeliteľných slovných spojení, t. j. takých spojení, ktoré významovo tvoria jeden celok a preto sa pri rozbere skúmajú ako jeden vetný člen, treba vysvetliť v 6. triede pri preberaní témy „Jednoduchá veta a jej složenie“. Pri preberaní otázky spôsobov vyjadrenia vetných

² Príklady sú prevzaté z článku prof. S. G. Barchudarova *Stalinskije idej pretvorit' v žizn' školy*, uverejnenom v č. 69 časopisu *Učiteľskaja gazeta* z 30. augusta 1950.

členov treba žiakov oboznámiť s nasledujúcimi najrozšírenejšími typmi zjavne nedeliteľných slovných spojení.

Pri preberaní spôsobov vyjadrenia podmetu a predmetu treba žiakov upozorniť na to, že slovné spojenia, ktoré zastupujú vlastné mená, skúmajú sa ako jeden vetný člen. K nim patria mená osôb, zemepisné, astronomické a historické vlastné mená (názvy historických udalostí a dokumentov), názvy ustanovizní, organizácií, novín, diel, revolučných sviatkov atď. Napr.: *Veľká októbrová socialistická revolúcia*, *Sväz sovietskych socialistických republík*, *Najvyšší soviety*, *Sovietska armáda*, *Atlantický oceán*, *Veľká medvedica* (súhvezdie), *Veľké Lúky* (mesto), *Tichý Don* (román), *Komsomolská pravda* (noviny) a i.

Učebnica dáva predstavu o takých nedeliteľných spojeniach v úlohe podmetu, ako sú: spojenie podstatného mena s iným podstatným menom v 7. páde s predložkou *s*, ak prísudok je v množnom čísle (*Polkan s Barbosom sa vyhrievali ležiac*), spojenia slov vyjadrujúcich množstvo s podstatnými menami v 2. páde (*sedem bohatierov*, *niekoľko kozákov*).

Pri preberaní spôsobov vyjadrenia prísudku treba žiakov upozorniť na také nedeliteľné idiomatické spojenia, ako sú napríklad: *bol trŕňom v oku*, *díval sa pánu Bohu do okien*, *vyšiel na žobrácku palicu* (takéto frazeologické spojenia sa obyčajne nedajú preložiť doslova — pozn. red.).

Pri preberaní spôsobov vyjadrenia prívlastku treba upozorniť žiakov na nedeliteľné neshodné prívlastky typu: *stôl okrúhlej formy*, *látka žltej farby atď.*; rozbor takýchto výrazov viedol by k nesmyslu.

Pri preberaní príslovkového určenia treba spomenúť nedeliteľné spojenia typu: *na plné hrdlo*, *na celé kolo*, *na márne kúsky*, *z väčšej čiastky* a i.

S uvedenými druhmi nedeliteľných spojení žiaci musia byť soznámení hlavne prakticky. Ale ak sa žiaci pri štúdiu ruštiny stretnú s inými druhmi nedeliteľných spojení, učiteľ poukáže iba na neúčelnosť ich členenia. Netreba zabúdať, že ťažké a tým viac sporné otázky vymedzenia deliteľných a nedeliteľných spojení vôbec nie sú pre školu.

Za základ gramatického rozboru sa berie gramatická stránka reči.

Ako je známe, do školského vyučovania ruštiny okrem morfológie (tvaroslovia) a syntaxe (skladby) zahrnuje sa aj fonetika (hláskoslovie). Podľa toho aj gramatický rozbor sa obyčajne delí na fonetický (hláskoslovný), morfológický (tvaroslovný) a syntaktický (vetný). K hláskoslovnému a tvaroslovnému rozboru pristupuje ešte pravopisný rozbor a k syntaktickému rozboru interpunkčný rozbor.

Je otázka, či gramatický rozbor musí vždy obsiahnuť všetky stránky jazykových javov preberaných v škole. Je celkom očividné, že pri preberaní hláskoslovia bude sa používať prevažne hláskoslovný rozbor, pri preberaní častí reči tvaroslovný rozbor, pri preberaní skladby syntaktický rozbor. Pritom v mnohých prípadoch, v súvislosti s preberanou témou, učiteľ obracia pozornosť žiakov nie na všetky javy hláskoslovia, tvaroslovia alebo skladby, ale len na tie, ktoré v danej chvíli žiaci preberajú.

Pri rozbere, ktorým sa sleduje opakovanie tej alebo inej časti učiva, najmä opakovanie niekoľkých častí, úlohy rozboru sa prirodzene rozširujú.

Vo všetkých triedach sa musia periodicky po celý školský rok používať hlavné druhy gramatického rozboru: úpiný syntaktický rozbor a tvaroslovný rozbor podľa častí reči, a to v rozsahu požiadaviek, ktoré pre každú triedu kladú osnovy.

Učiteľ musí žiakov naučiť samostatnému, súvislému syntaktickému rozboru a morfológickému rozboru podľa častí reči. Keď sa pritom žiakovi uloží samostatný tvaroslovný i syntaktický rozbor, je potrebné najprv vykonať syntaktický (vetný) rozbor a potom prejsť k tvaroslovnému. Čo sa týka rozboru pravopisu slov a kladenia rozdeľovacích znamienok vo vete, takýto rozbor robí žiak na učiteľove otázky podľa toho, aký materiál sa v texte vyskytuje. Učiteľ tiež môže, keď uzná za potrebné, pri vetnom rozbere dať žiakovi rozobrať složenie jednotlivých slov alebo urobiť hláskoslovný rozbor.

Pri tvaroslovnom rozbere v súvislosti s preberaním častí reči potrebné je žiakov naučiť, aby hneď po určení rozoberanej časti reči udávali jej charakteristiku, t. j. určili jej druh a potom vymenovali jej gramatické príznaky.

Tak pri rozbere podstatných mien žiaci predovšetkým určujú, či je dané podstatné meno vlastné alebo všeobecné, životné alebo neživotné; potom sa určuje jeho skloňovanie, rod, číslo, pád.

Pri rozbere prídavného mena určuje sa jeho príslušnosť k prídavným menám akostným, vzťahovým alebo prívlastňovacím; ak je prídavné meno v druhom alebo treťom stupni, treba určiť tento stupeň; potom sa zisťuje, či ide o plnú alebo krátku formu (to platí pre ruštinu — *pozn. red.*), určuje sa rod, číslo, pád v shode s podstatným menom.

Pri rozbere slovies určuje sa ich prechodnosť alebo neprechodnosť; zvrtný, vzájomnostný alebo trpný význam, pokiaľ sú tieto významy v slovese vyjadrené, slovesné vidy (dokonavý alebo nedokonavý); ďalej sa určuje spôsob, časovanie a čas, osoba a číslo v prítomnom a budúcom čase, číslo a rod v minulom čase (v slovenčine aj osoba — *pozn. red.*).

Pravda, žiaci musia vedieť nájsť na požiadanie učiteľa základnú formu hociktorej ohýbanej časti reči.

Pri syntaktickom rozbere jednoduchej vety najprv sa podá jej charakteristika: či je oznamovacia, opytovacia alebo zvolacia; rozvitá alebo nerozvitá (holá); potom sa určuje druh vety s hľadiska vyjadrenia hlavných členov (osobná, neosobná, s neurčitým podmetom, menná veta) a s hľadiska úplnosti alebo neúplnosti (úplná alebo neúplná [kusá] veta). Po takejto charakteristike rozoberá sa veta podľa vetných členov a potom sa určí podmetová časť a prísudková časť.

Pri syntaktickom rozbere často nastávajú ťažkosti v otázke vymedzenia predmetu a príslovkového určenia, predmetu a prívlastku. V takom prípade je potrebné vždy sa riadiť otázkami. Napr.: *Pracovali sme v malej*

izbe. Pracovali sme k d e? (a nie v čom?) — V *izbe* je príslovkové určenie miesta. Ak niektoré slovo vo vete pripúšťa polozenie nie jednej, ale dvoch otázok a niet nijakého dôvodu dávať prednosť jednej otázke pred druhou, vtedy máme do činenia so složitým zjavom, ktorý záleží v tom, že slovo v príslušnej vete má nie jednu, ale niekoľko rozličných významových funkcií. Preto v shode s položenými otázkami taký vetný člen možno analyzovať alebo ako predmet i príslovkové určenie, alebo ako predmet i prívlastok. Napr. vo vete *Kniha leží na stole* výraz „na stole“ možno pokladať aj za príslovkové určenie miesta aj za predmet (*leží k d e? aj na čom?*). Pravdaže nie je vôbec potrebné osobitne sa zastavovať v škole, v 5.—7. triede, na sporných otázkach vymedzenia vetných členov a vyberať pre rozbor v tomto ohľade ťažké príklady.

Uvedieme príklad na rozbor jednoduchéj vety. Povedzme, že sa rozoberá veta: *Na stenách, obitých zelenými gobelínmi s ružovými vzorkami, visely tri obrovské obrazy* (Turgenev).

Ziaci určia túto vetu ako jednoduchú, oznamovaciu, rozvitú, osobnú, úplnú, s voľným prívlastkom, ktorý je vyjadrený participiálnym výrazom.

Pri rozbere vetných členov sa postupuje takto: podmet — *tri obrazy*, prísudok — *visely*. *Aké obrazy?* — *obrovské* — prívlastok. *Kde* — *na stenách* — príslovkové určenie miesta. *Na akých stenách?* — *obitých zelenými gobelínmi s ružovými vzorkami* — voľný prívlastok, vyjadrený participiálnym výrazom; vlastný prívlastok je *obitých*; *obitých čím?* — *gobelínmi* — predmet; *akými gobelínmi?* — *zelenými* — prívlastok; *akými gobelínmi?* — *so vzorkami* — prívlastok; *s akými vzorkami?* — *ružovými* — prívlastok. V tejto vete možno výraz *na stenách* pokladať aj za predmet (*na čom visely?*).

Po rozbere vetných členov ziaci určia podmetovú časť (*tri obrovské obrazy*) a prísudkovú časť (*visely na stenách, obitých zelenými gobelínmi a ružovými vzorkami*).

Pri rozbere súvetia najprv treba určiť, či je priradovacie alebo podradovacie, spojkové, bezspojkové, a potom možno pristúpiť k rozboru významových vzťahov medzi jednoduchými vetami, ktoré sú súčiastkou složitého celku. V podradovacích súvetiach sa určuje druh vedľajšej vety a to slovo hlavnej vety, ktoré sa vedľajšou vetou objasňuje.

Rozoberá sa napríklad veta: *Život sa dáva človeku iba raz a prežiť ho treba tak, aby nebolo mučivo ľúto bezúčelne prežitých rokov, aby nepálila hanba za úbohú a plytkú minulosť* (N. Ostrovskij).

Ziaci zisťujú, že tu ide o složenú vetu (súvetie), ktorá pozostáva z dvoch priradených viet, spojených spojkou *a*: *život sa dáva človeku iba raz* (prvá) *a prežiť ho treba tak...* (druhá); druhá z týchto viet má dve rovnorodé podradené vety: *ako ho treba prežiť?* — *aby nebolo mučivo ľúto bezúčelne prežitých rokov* *a aby nepálila hanba za úbohú a plytkú minulosť* — vedľajšie vety vyjadrujúce spôsob deja. Potom učiteľ môže

žiakom uložiť, aby osobitne rozoberali niektorú z jednoduchých viet v danom súvetí (podľa vyššie uvedeného vzoru).

Pre rozbor sa obyčajne vyberajú jednotlivé vety. Ale je užitočné, najmä pri opakovaní, rozberať nejaký súvislý text so širokými možnosťami analýzy rozličných jazykových javov.

Vo svetle učenia J. V. Stalina o jazyku musí sa správne riešiť otázka miesta slovníka a sémantiky v celkovom systéme vyučovania ruštiny v škole.

Z učenia J. V. Stalina o jazyku so všetkou jasnosťou vyplýva potreba vyučovať v škole slovnú zásobu jazyka. „Slovná zásoba — hovorí J. V. Stalin — odzrkadľuje stav jazyka: čím bohatšia a mnohostrannejšia je slovná zásoba, tým bohatší a vyvinutejší je jazyk.“ (C. d. str. 18.)

Jazyk nemožno študovať bez toho, že by sme vnikli do smyslu jazykových javov. Veď jazyk podľa definície J. V. Stalina je „... bezprostredne spätý s myslením“ (tamže).

„Sémantika (semaziologia) — učí J. V. Stalin — je jedna z dôležitých súčiastok jazykovedy. Významová stránka slov a výrazov má veľký význam pri štúdiu jazyka. Preto sémantike (semaziologii) musí byť v jazykovede zaistené patričné miesto.

Avšak pri rozpracúvaní otázok sémantiky a pri používaní jej záverov neslobodno nijako preceňovať jej význam, a tým skôr ju neslobodno zneužívať.“ (C. d. str. 26.)

Z uvedených poučiek J. V. Stalina treba pre vyučovanie slovníka a sémantiky v škole urobiť tieto hlavné závery.

Treba neustále obohacovať a rozširovať slovník žiakov a pamätať na to, že čím bohatší a vyvinutejší je žiakov slovník, tým bohatšia a vyvinutejšia je jeho reč. Žiaci musia prakticky ovládať ruské spisovné slová, ktoré sa všeobecne používajú v literatúre. Preto na hodinách ruštiny a zvlášť na hodinách literárneho čítania treba so žiakmi systematicky pracovať na slovníku.

Pri práci na slovníku treba sa dôsledne riadiť týmto pravidlom: nemožno nechať nevysvetlené ani jedno žiakom nesrozumiteľné slovo alebo zvrat.

Osobitnú pozornosť musí učiteľ obrátiť na to, aby si žiaci ujasnili význam slov a výrazov, s ktorými sa stretávajú na hodinách jazyka i literatúry a ktoré sú ťažké pre pochopenie i s hľadiska pravopisu, a aby ich vedeli správne písať a používať v reči.

Potrebné je systematicky sa zaoberať kmeňoslovím, ale nemožno pripustiť takzvané „hniezdovanie“ slov, ktoré nadobúda už zvrátené formy. Úloha nie je v tom, aby sa našlo čo najviac „hniezd“ a obsiahol pritom maximálny počet slov, ale v tom, aby sa žiaci vedeli vyznať v morfológickom složení slov so zreteľom na súčasné, živé jazykové fakty a vedeli k daným slovám nachádzať príbuzné slová, hlavne za účelom kontroly písania kmeňových neprízvučných samohlások. Ak teda slovo, hoci je aj pochopi-

teľné, vyvoláva u žiakov pravopisné chyby, učiteľ musí ozrejmiť jeho význam rozborom jeho slozenia (najmä zistiť jeho kmeň). Napr.: slovo *dolina* (vysl. *daľina* — pozn. red.) je v ruštine odvodené od *dol*, t. j. nízke miesto (obyčajne medzi horami), a nie od slova *daľ* „ďaľka, vzdialenosť“.

Treba praktizovať aj výber slov ilustrujúcich tie alebo iné kategórie častí reči, klasifikáciu daných slov podľa určitých príznakov, samostatný výber slov na dané pravidlo atď., ale všetko to treba robiť s mierou a nepreťažovať žiakov podobnými úlohami.

Pri vyučovaní ruštiny veľký význam má práca venovaná rozvoju reči u žiakov. Žiaci sa musia cvičiť v používaní gramatických foriem a v správnom používaní preberaných gramatických kategórií v jazykovej praxi. Potrebné sú stále cvičenia vo vetnej skladbe, vo vyjadrovaní tej istej myšlienky niekoľkými spôsobmi so zreteľom na rozdiely vo významových odtienkoch pri zámene istých zvrátov inými. Osobitnú pozornosť treba venovať súvislej reči žiakov. Učiteľ musí žiakov naučiť dávať vyčerpávajúcu odpoveď na položenú otázku, písať písomné práce.

Praktické použitie znalostí ruštiny nijako sa nemusí obmedziť iba na práce v triede. Žiaci sa musia učiť vystupovať na schôdzkach, na večierkoch umeleckého čítania a rozprávania, písať poznámky do nástenky, prispievať do školských časopisov, vykonávať rozličné iné práce, ktoré si vyžadujú literárneho spracovania a sú spojené s tou alebo inou praktickou činnosťou. Nemožno ani na minútu pustiť zo zreteľa, že škola pripravuje kvalifikovaných kultúrnych ľudí, ktorí musia dokonale ovládať spisovný jazyk.

Vyučovanie ruštiny treba všemožne využiť pre rozvoj logického myslenia žiakov.

„Myšlienky — hovorí J. V. Stalin — vraj vznikajú v hlave človeka skôr, ako sú vyjadrené rečou, vznikajú bez jazykového materiálu, bez jazykového rúcha, takrečeno v obnaženej podobe. Ale to je celkom nesprávne. Všetky myšlienky, ktoré vznikajú v hlave človeka, môžu vzniknúť a existovať jedine na základe jazykového materiálu, na základe jazykových termínov a viet. Obnažené myšlienky, neviazané na jazykový materiál, neviazané na jazykovú „prírodnú matériu“, neexistujú. „Jazyk je bezprostrednou skutočnosťou myslenia“ (Marx). Skutočnosť myslenia sa prejavuje v jazyku. Iba idealisti môžu hovoriť o myslení nespätom s „prírodnou matériou“ jazyka, o myslení bez jazyka.“ (C. d. str. 27.)

Riadiac sa týmito poučkami J. V. Stalina, každý učiteľ ruštiny musí si vytýčiť za úlohu naučiť žiakov vykladať svoje myšlienky plynule, presvedčivo, logicky a štylisticky správne.

V shode s rozhodnutiami ÚV VKS(b) o škole, v 5.—7. triede vyučujú sa základy gramatiky súčasnej spisovnej ruštiny. Preto nemožno pripustiť prílišné historické odbočenia na škodu spoľahlivého osvojenia si základov gramatiky súčasnej spisovnej ruštiny. Naopak, údaje z dejín jazyka majú

žiakom pomáhať úspešne si osvojiť súčasnú ruštinu, spoľahlivo a uvedomele si osvojiť gramatiku, pravopis a interpunkciu.

Riadiac sa prácami J. V. Stalina o otázkach jazykovedy, učiteľ ruštiny môže v priebehu troch rokov usporiadať so žiakmi elementárne besedy o pôvode a vývine jazyka a písomníctva, o význame jazyka v živote spoločnosti, o slovnom bohatstve ruského jazyka, jeho samobytnosti, sile a nádhere.

Z historických údajov, uvedených v učebnici, treba žiakov osobitne oboznámiť s tými, ktoré vysvetľujú javy rozchádzajúce sa s normami súčasnej spisovnej ruštiny a zároveň dosť rozšírené v jazyku, a taktiež s takými historickými údajmi, ktoré sú pre žiakov dôležité pre osvojenie si pravidiel pravopisu. Popritom, rozumie sa, treba mať na zreteli, aby sa historické údaje vykladali žiakom prístupne. Je účelné napríklad vysvetliť žiakom písanie skupín *ži, ši*, pohyblivé samohlásky, výskyt neplohných skupín (*grad, glava*) v súčasnej ruštine, používanie krátkych prídavných mien len v prísudku (treba spomenúť aj prípady používania krátkych prídavných mien v úlohe prívlastku), pozostatky duálu v súčasnej ruštine, pôvod čísloviek na *-dcať, -desať, -sot* a čísloviek *dvesti* „dve sto“, *trista* „tri sto“, *četyresta* „štyri sto“, pôvod minulého času a sloves na *-sia*. Ale netreba žiakom ukladať, aby sa bezpodmienečne naučili obsah všetkých týchto údajov.

V jednotlivých prípadoch je užitočné oboznamovať žiakov s pôvodom ťažkých slov, ak to napomáha ich lepšie pochopenie a osvojenie si pravopisu.

Vyučovanie ruštiny deje sa aj na hodinách gramatiky, aj na hodinách literárneho čítania. Medzi obidvoma musí byť úzka spätosť. Na hodinách gramatiky žiaci sa oboznamujú so stavbou spisovného jazyka, s jeho zákonmi; na hodinách literatúry preberajú sa najlepšie vzory umeleckej reči. Preto na hodinách gramatiky treba čo možno najširšie používať pre rozbor texty najlepších diel ruskej klasickej a sovietskej literatúry, ktoré sa vyznačujú hlbokým ideovým obsahom, vysokými umeleckými hodnotami a sú bezvadné v štylistickom ohľade; na hodinách literatúry treba robiť jazykový rozbor (niekedy i čisto gramatický) pre lepšie pochopenie textu, objasnenie ideovej zameranosti diela a odhalenie umeleckého majstrovstva spisovateľa.

Spojitosť medzi gramatikou a literárnym čítaním stáva sa zvlášť úzkou pri práci na rozvoji reči žiakov. Objasňovanie významu slov na hodinách literatúry neustále sa opiera o ich tvaroslovný rozbor; návyky správnej výslovnosti opierajú sa o poznatky z fonetiky; výrazné čítanie naskrze si vyžaduje rozbor stavby vety; písomné práce žiakov v rovnakej miere sa opierajú ako o literárne vzory, tak aj o gramatické normy, ktoré si žiaci osvojili.

Záverom treba poukázať na toto:

Uskutočnenie úlohy, vytýčenej ÚV VKS(b), aby si žiaci, ktorí sa učia

rusky, osvojili „naozaj systematicky presne vymedzený okruh poznatkov, ako aj trvalé návyky správneho čítania, písania a ústneho vyjadrovania“, nástojčivo vyžaduje zvýšenie ideovej a teoretickej úrovne a metodiky vyučovania ruštiny. Preto pred učiteľmi ruštiny dnes viac ako inokedy stojí úloha zvýšiť svoju kvalifikáciu.

Učitelia ruštiny musia predovšetkým ovládať práce súdruha Stalina o otázkach jazykovedy a položiť ich za základ svojej práce v škole. Pre prax je dôležité starostlivo študovať skúsenosti najlepších učiteľov ruštiny a tvorivo z nich vyťažiť to najcennejšie.

Boj za vysokú úroveň žiakov je povinnosťou nielen učiteľov ruštiny, ale aj všetkých učiteľov v škole.

Učitelia všetkých predmetov si musia zapamätať, že kultúra jazyka a myslenia u žiakov prispieva k lepšiemu osvojeniu si látky z hociktorej disciplíny. Preto učiteľ každého predmetu je povinný starať sa o to, aby žiaci ovládali základné pojmy jeho disciplíny, správne si osvojili jej terminológiu, aby samotné termíny používali s plným pochopením ich významu, aby ich vyslovovali správne a aby ich správne písali. Každý učiteľ musí venovať pozornosť rozvoju logického myslenia žiakov, učiť ich pri práci na učebnej látke vyberať si, čo je hlavné, vyhľadávať súvislosť medzi faktami, porovnávať, robiť závery a zovšeobecnenia, zdôvodňovať svoje odpovede. Každý učiteľ má ustavične sledovať ústne vyjadrovanie žiakov, zavčas opravovať rečové nedostatky žiakov, nástojčivo požadovať zvýšenie ich rečovej kultúry. Popritom každý učiteľ je povinný upozorniť žiakov na pravopisné, interpunkčné a štylistické chyby, ktorých sa dopustili v písomných prácach, a taktiež na vonkajšiu úpravu prác.

Geniálne práce súdruha Stalina o otázkach jazykovedy inšpirovaly všetkých učiteľov na školách k tvorivej práci, vyvolaly v nich úsilie ešte viac a nástojčivejšie bojovať za dosiahnutie vysokej úrovne u žiakov.

Osnovnyje zadači prepodavanija russkogo jazyka v škole v svete učenija J. V. Stalina o jazyke. Russkij jazyk v škole 1951, č. 1, str. 15—25. — Preložil Ján Komorovský za redakčnej spolupráce Dr. Štefana Peciara.

Z metodiky vyučovania pravopisu vo vyšších triedach v SSSR

A. V. Tekučov

Učiteľ môže cielavedome vyučovať pravopis v rozličných triedach iba vtedy, keď vedie prísnu a systematickú evidenciu pravopisných chýb žiakov.

Poznanie chýb každého žiaka dáva možnosť úspešne využiť také metodické prostriedky, ako sú:

a) Pravopisný rozbor, ktorý záleží v rozbere textu, vybraného učiteľom špeciálne pre toho ktorého žiaka. Žiak má pritom vysvetliť pravopisné zjavy najmä v tých slovách, v ktorých sa už dopustil chýb, a má zopakovať predovšetkým to pravidlo, ktoré sa prv zle naučil a neraz nerešpektoval pri písomných úlohách. Pri takom rozbere si môže i sám žiak vymyslieť príklady na pravidlo, ktoré sa má opakovať.

b) Pravopisná „minútka“, ktorá sa má absolvovať na každej hodine ruštiny bez ohľadu na látku príslušnej hodiny. Hlavná myšlienka tejto práce záleží v dôslednom a systematickom zápase s určitými pravopisnými chybami, pričom nemajú byť v práci s nimi väčšie intervaly a má sa s nimi bojovať častým a dôsledným opakovaním. Pri tejto „minútke“ sa vyvolá k tabuli jeden, dvaja, traja žiaci; na diktát učiteľa rýchle píše na tabuľu niekoľko slov (jednotlivých alebo vo vete), v ktorých robia títo žiaci najviac chýb.

c) Diktát so samostatnou kontrolou, ktorý záleží v tom, že žiak píše na diktát text s pravopisnými zjavmi na určité pravidlá a potom samostatne prekontroluje, čo písal. Kontrola sa robí podľa knihy, z ktorej bol vybraný text.

d) Diktát textu, ktorý sa predtým prebral; tu sa má pozornosť žiakov sústrediť najmä na tie pravidlá, ktoré si majú osvojiť. Triede sa dá text, aby si ho žiaci preštudovali so zreteľom na pravopis, a okrem toho sa dá každému žiakovi osobitná (individualizovaná) úloha, ktorej charakter je určený práve chybami toho ktorého žiaka. Po takejto príprave žiakov doma diktuje sa v triede ten istý text. Žiaci, ktorých učiteľ vyvolá vopred alebo počas písania textu, opakujú nahlas tie pravidlá, na ktoré sa učiteľ v úlohe zamerá. Rozumie sa, že treba pamätať aj na také veľmi rozšírené spôsoby práce s pravopisom, ako je složité odpisovanie a upozorňujúci diktát v rozličných obmenách (sem patrí i diktát, pri ktorom môžu žiaci použiť rozličné príručky alebo si môžu pýtať od učiteľa vysvetlenie), či slúžia na kontrolu alebo na výučbu. Tu sa má voliť forma pravidelných, obyčajne rozsahom krátkych cvičení.

Ak v danom prípade ide o vyššie triedy, nemusíme sa báť, že je text bohatý na pravopisné zjavy. Keď je látka hodiny pravopisu vymedzená pomerne úzkym okruhom pravidiel (napr. pravopisom *n* a *nn* v prídavných menách, prídastiach a podstatných menách), vtedy je užitočné používať cvičenia z rôznorodých textov, na jednotlivých vetách, čo dáva možnosť, aby bolo v texte čo najviac potrebných pravopisných zjavov. Keď však je látka všeobecnejšieho charakteru, vtedy treba voliť písomné práce (súhrnné), venované niekoľkým častiam učiva a niekoľkým pravidlám, prevažne so súvislými a dosť složitými textami.

Prácu s pravopisom môžeme rozdeliť na tieto prvky:

1. Zopakovanie teoretického materiálu (podľa učebnice doma alebo počas ústnych odpovedí a pri rozbere urobených chýb v triede).

2. Cvičenia z určitej časti učiva: domáce (podľa možnosti individua-

lizované úlohy, ktoré žiaci majú samostatne vypracovať) a školské (písanie nových slov, termínov na tabuľu a do sošitov, vymýšľanie vlastných príkladov atď.).

3. Upozorňujúci diktát.

4. Práca so slovníčkom ťažkých slov: zo sošita sa vypisujú slová, v ktorých sa už vyskytli chyby, a slová, ktorých pravopis je z nejakých príčin ťažký (tieto sa dávajú do slovníčka preto, aby sa predišlo chybám); žiaci si osvojujú spôsob písania takýchto slov.

5. Kontrolný diktát.

6. Práca s chybami.

Práca s chybami v 8.—10. triede zaberá skoro viac miesta ako v 5.—7. triede.

Táto práca môže prebiehať úspešne len vtedy, keď sa systematicky vedie a dômyselne využíva individualizovaná evidencia chýb každého žiaka (tzv. „osobné záznamy“), zaužívaná teraz už na mnohých školách.

Je pravidlom, že učiteľ pri prezeraní žiackych prác len podčiarkuje chybné napísané slovo alebo časť vety (ak ide o interpunkčnú alebo stylistickú chybu), a žiak si potom sám opravuje podčiarknuté miesto, sám si hľadá v učebnici pravidlo, na základe ktorého opravil chybu; v triede je žiak povinný na vyvolanie učiteľa porozprávať o práci, ktorú vykonal pri opravovaní chýb, zopakovať pravidlo, ukázať, že skutočne chápe, čo sa hovorilo v učebnici.

V niektorých prípadoch učiteľ sám zaznamenáva na okraji sošitu paragrafy učebnice, ktoré si má žiak zopakovať. Niekedy sa dá žiakovi úloha, aby pri oprave chýb nielen vysvetlil chyby, ktorých sa už dopustil, ale aby vypracoval isté úlohy na upevnenie opakovanej látky. Napr. nájsť slová príbuzné s tými, v ktorých sa žiak dopustil chyby, vyhľadať zo slovníka slová na dané pravidlo, vyhľadať v cvičných textoch zodpovedajúce príklady a napísať ich. Nevylučuje sa možnosť, aby lepší žiaci pomáhali slabším.

Pri vyvolaní žiaka musí učiteľ systematicky prezeráť sošity s domácimi úlohami, prácu na oprave chýb, vysvetľovať pravidlá, diktovať žiakom na tabuľu tie slová, ktoré sa dostaly do zoznamu individuálnych chýb („osobného záznamu“) žiaka a do jeho slovníčka ťažkých slov.

Medzi chybami v interpunkcii sa rozlišujú tri skupiny. Sú to chyby spočívajúce 1. v kladení *zbytočných* znamienok, 2. vo *vynechávaní* znamienok a 3. v neodôvodnenom zamieňaní jedného znamienka druhým.

Odstránenie chýb v interpunkcii bude možné len vtedy, keď žiaci budú dobre ovládať základy syntaxe, keď budú poznať zákony vetnej stavby; keď budú vedieť určovať syntaktické vzťahy medzi vetnými členmi (zahŕňajúc do toho i otázky týkajúce sa jednotlivých slov) a vzťahy medzi jednoduchými vetami v súvetí; keď budú vedieť chápať obsah složitých konštrukcií, určovať významové vzťahy medzi jednotlivými súčiastkami

takých syntaktických konštrukcií, keď budú vedieť v praxi použiť naučené pravidlá o interpunkcii.

Všetky tieto návyky a vedomosti sa dosahujú nielen naučením teórie, ale skôr dlhotrvajúcim cvikom v gramatickom rozbere, správnym vysvetlením interpunkčných znamienok v rozoberanom texte a cieľavedomým používaním interpunkčných pravidiel pri samostatnom písaní.

Pri osvojovaní si interpunkčných pravidiel popri doplňovacích a upozorňujúcich diktátoch, popri cvičeniach v kladení interpunkčných znamienok na textoch, v ktorých nie sú interpunkčné znamienka vytlačené, môžu sa úspešne využiť i takéto cvičenia:

a) Objasnenie interpunkčných znamienok vo veršovaných textoch i v textoch krásnej prózy; k takémuto rozboru možno v triede pristúpiť alebo po predchádzajúcej domácej príprave alebo i bez osobitnej prípravy.

b) Napísanie textu naučeného nazpamäť (básne alebo úryvky krásnej prózy) s paralelným vysvetlením (na okraji), prečo treba použiť práve také znamienko a nie iné. Keď sa takáto práca ukladá ako domáca úloha, možno žiadať od žiakov, aby uviedli paragraf učebnice, ktorý vysvetľuje jedno alebo druhé interpunkčné pravidlo.

c) Výrazné čítanie umeleckých a vecných textov. Ten istý cieľ (naučiť žiakov správne „čítať“ interpunkčné znamienka) podporujú i cvičenia v čítaní dramatických diel podľa úloh.

d) Rozvíjanie jednoduchých syntaktických konštrukcií v složitejšie, pričom žiaci sami dávajú interpunkčné znamienka, ktoré sa pri nových podmienkach menia, alebo zmena jednej väzby na druhú. Napr.: rozvíjanie jednoduchej vety s rovnorodými vetnými členmi v súvetia priradené, zmena viet s príslovkovými výrazmi na podrad'ovacie súvetia s príslušnými vedľajšími vetami, zmena priamej reči na nepriamu ap.

e) Vyhľadávanie viet na určitú gramatickú tému z jedného diela alebo z diel rozličných žánrov a štýlov s umožnením nasledujúceho porovnania spôsobov kladenia interpunkčných znamienok v týchto dielach.

f) Sostavovanie viet i celých súvislých textov s vlastnými príkladmi žiakov na určité interpunkčné pravidlo.

g) Sostavovanie vetných schém s vyznačením interpunkčných znamienok.

Pri formulovaní pravidiel sa musíme vyhýbať takým definíciám, ktoré zjednodušujú alebo narušajú pravidlo a mohli by niekedy priviesť žiakov k omylu. Ide o formulácie zaužívané v školskej praxi, ktoré vyzerajú na prvý pohľad tak, akoby uľahčovali osvojenie pravidla, v skutočnosti sú však škodlivé: „pred *a* (rus. *i*) nekladíme čiarku“; „pred rus. *čto* (= 1. čo, 2. aby) vždy kladieme čiarku“; „vsuvné (modálne) slová sú tie, ktoré možno vynechať bez porušenia smyslu vety“ ap.

Ako dôležitú pomôcku pri práci s interpunkciou možno použiť vo

vyšších triedach i prehľad pravidiel pre kladenie toho ktorého interpunkčného znamienka v rozličných prípadoch.

Úryvok z článku *K otázke obsahovej náplne a metodiky vyučovania ruštiny v 8.—10. triede (K voprosu o soderžanii kursa russkogo jazyka v VIII—X klassach i metodike jego prepodavanija)*. *Russkij jazyk v škole* 1951, č. 3, 36 n. — Preložila Oľga Malíková. Preklad lektoroval Dr. Štefan Peciar.

O súčasnom ruskom pravopise a metodike jeho vyučovania.*

V prácach súdruha Stalina sú veľmi dôležité smernice pre riešenie pravopisných otázok. Skvelá Stalinova charakteristika sociálnej úlohy jazyka ako podmienky, bez ktorej spoločnosť nemôže existovať, nás oprávňuje širšie rozvinúť otázku sociálnych funkcií pravopisu, význam ktorého sa niekedy nedoceňuje.

Chápanie dôležitej úlohy pravopisu ukladá škole zodpovednú úlohu: pripraviť úplne gramotné mladé pokolenie. Nedostatočná gramotnosť u žiakov končiacich školu vysvetľuje sa v nemalej miere nedostatočným ocenením sociálnej úlohy pravopisu.

Referujúci načrtol cieľ a význam pravopisu, veľké prednosti ruského pravopisu, vybudovaného na morfológickom princípe, a podrobil kritike nesmyselné návrhy na podstatnú zmenu ruského pravopisu; poukázal na to, že nie je potrebná reforma pravopisu, ale jeho úprava a hlavne zavedenie dôslednosti a jednotnosti písania v tých prípadoch, kde ešte jestvuje rôznosť.

Pre metodiku pravopisu je dôležité, že prostriedky a metódy učenia pravopisu v značnej miere závisia od všeobecného charakteru pravopisu. Pochopenie pravopisného systému pomáha učiteľovi určiť povahu chýb, ktorých sa žiaci dopúšťajú, a pomáha mu nájsť prostriedky, ako im predísť a ako sa ich zbaviť.

Hlavné druhy chýb vyplývajú predovšetkým zo vzťahu písma k výslovnosti. Sú to tieto druhy chýb: a) prepísanie, t. j. náhodné vynechanie alebo zámena písmena, čo sa dá ľahko vysvetliť prostým čítaním (*sol* namiesto *stol*; *ložok* namiesto *lužok*); b) typické chyby trvalejšieho rázu, ktoré sa nedajú vysvetliť prostým čítaním; delia sa na fonetické chyby, ktoré v písme odrážajú výslovnosť (*pogavorka* m. *pogovorka* „prislovie“, *vylitel* m. *vyletel*) a chyby proti výslovnosti, ktoré sa prejavujú v tom, že sa fonetický spôsob písania bez dôvodu zamieňa nefonetickým (*zapešu* m. *zapišu*, *prepodovatel* m. *prepodavatel* „učiteľ“); také chyby vznikajú na základe postrehu žiakov, že často sa slovo nepíše tak, ako sa vyslovuje (*vyslovujú daveriť* a *píšu doveriť* „sveriť“).

Iný druh chýb vzniká následkom nesprávneho používania pravidiel; veľmi často sa objavujú v čase preberania pravidiel; obyčajne ide o rozšírenie pra-

* Obsah referátu A. N. Gvozdeva, ktorý odznel na spoločnom zasadnutí Oddelenia literatúry a jazyka Akadémie vied SSSR a Akadémie pedagogických vied RSFSR v dňoch 27.—29. novembra 1950. — Z časopisu *Russkij jazyk v škole* 1951, č. 2, str. 84—85, preložila Mária Sásiková. Preklad lektoroval Dr. Štefan Peciar.

vidla aj na prípady, ktoré подеń nepatria; napr. pri preberaní koncovky prídavných mien *-ogo* objavujú sa chyby: *zdorogo, surogo* m. *zdorovo „zdravo“, surovo*.

Pravopisný rozbor sa uskutočňuje na základe systému nášho pravopisu. Jeho cieľom je s jednej strany vyjasniť vzťah pravopisu k výslovnosti, pričom je rovnako dôležité poukázať na prípady, v ktorých sa spôsob písania a výslovnosť shodujú a v ktorých sa spôsob písania rozchádza s výslovnosťou. Tu si treba ujasniť, kedy sa pri písaní možno opierať o výslovnosť a kedy výslovnosť môže viesť k chybám. S druhej strany vzhľadom na morfológickú povahu nášho pravopisu má pravopisný rozbor slúžiť na ujasnenie písania slov podľa ich morfológického složenía. Napr. treba ukázať, že v slove *radostnyj* je koreň *rad-*, sufixy *-ost-* a *-n-* a koncovka *-yj*.

Ovládanie ruského pravopisu je nemožné bez dôkladného uvedomenia si složenía slov a ich syntaktickej úlohy. Bez ujasnenia si rozdielu vo význame a složení slov nie je možné rozoznávať slová, ktoré sú výslovnosťou také blízke ako *prijomnik* „prijímač“ — *prejemnik* „nástupca, dedič“, „*otvoril* — *otvarit* „vyvariť“, *čtvorka* „štvrka“ — *čtvortka* „štvrčka“, *vyžal* „vyžmýkať“ — *vyžil*.

Ani bez znalosti syntaktických vzťahov a významu jednotlivých slov nie je možné v mnohých prípadoch určiť, či treba písať oddelene, so spojovníkom alebo ako jedno slovo (*po tomu „podľa toho“ — potomu „preto“, v dali „v diaľke“ — vdali „ďaleko“, ne smelyj — nesmelyj, po novomu „podľa nového“ — po-novomu „novým spôsobom“*), ani rozlíšiť formy zvratných slovies s „mäkkým znakom“ a bez „mäkkého znaku“ (*slučitsia „stať sa“ — slučitsia „stane sa“, dvinutsia „pohnúť sa“ — dvinutsia „pohnúť sa“, okunutsia „ponoriť sa“ — okunutsia „ponoria sa“ — ide tu o rozdiel medzi infinitívom a 3. os. sg. alebo pl. — pozn. red.*), ani rozlíšiť formy jednotlivých pádov (*pomošč batarei „pomoc batérie“ — pomošč batareje „pomoc batérii“*) alebo slovies (*vynesite „vyneste“ — vynesete „vynesiete“, obessileť „vysiliť sa, oslabnúť“ obessiliť „vysiliť, oslabiť“*) atď. Pevný základ gramatických vedomostí pre ruský pravopis je teda celkom nutný a teória mechanického osvojenia si pravopisu nezodpovedá samotnej štruktúre nášho pravopisu.

Z celého systému ruského pravopisu, v ktorom veľký počet prípadov možno odôvodniť žiakom pochopiteľným spôsobom, vyplýva logický záver, že hlavnú úlohu pri osvojovaní pravopisu musia mať pravopisné pravidlá. Široký, zovšeobecňujúci charakter týchto pravidiel má všeobecnovzdelávací význam a možno na ne použiť charakteristiku, ktorú J. V. Stalin dáva gramatike a gramatickým pravidlám, nazývajúc ich „výsledkom dlhej abstrahujúcej práce ľudského myslenia“.

Záverom A. N. Gvozdev načrtol rad aktuálnych problémov metodiky pravopisu.

1. Sovietska pedagogika vyzdvihuje dôležitú požiadavku rôznorodosti metód, pričom každá metóda má zodpovedať zvláštnostiam preberaného materiálu. Metodika pravopisu nedostatočne objasňuje otázky účinnosti jednotlivých prostriedkov na osvojenie rôznych druhov pravopisných javov.

2. Nedostatočne sa objasňuje v metodike i to, ako sa jednotlivé prostriedky majú využiť podľa veku žiakov a podľa tried v národnej a strednej škole.

3. Pretože jestvujú skupiny pravopisných javov, ktoré nie sú zahrnuté v pravidlách a ktoré vyžadujú zapamätať si každý prípad osobitne, treba so-
staviť súpis takých slov pre každú triedu a naznačiť systém prác na ich osvo-
jenie.

4. Metodika pravopisu dodnes používa zväčša závery získané na základe
všeobecných pozorovaní pri učení pravopisu. Tieto závery nie sú však vždy
presné, preto je potrebné začať široký experimentálny výskum účinnosti jed-
notlivých prostriedkov pri učení rôznych spôsobov písania.

5. Konkrétne rozpracovanie vyžaduje otázka vzťahu osvojenia pravopisu
k rozvoju reči, lebo náš pravopisný systém často vyžaduje nielen prosté zazna-
menanie vyslovovaných slov, ale i pochopenie toho, čo sa má napísať; dokonalá
gramotnosť je nerozlučne spojená s kultúrou reči.

6. Plné využitie možností pravopisu pre písomný styk predpokladá vyvi-
nutie schopnosti postihovať, kde v písomnej reči vznikajú dvojsmyseľnosti a ne-
jasnosti, a schopnosti vyhýbať sa takým nejasnostiam.

7. Na ujasnenie súhrnu podmienok, ktoré pomáhajú účinne ovládať pra-
vopis, treba dôkladne študovať skúsenosti učiteľov, ktorí sa starajú o vysokú
gramotnosť žiakov. Takéto spojenie s praxou dáva metodike pravopisu spoľahlivý
materiál na závery.

Z P R Á V Y

Na čom pracujú v Jazykovednom ústave Akadémie vied SSSR

E. Ivančiková

„Likvidácia arakčejevského režimu v jazykovede, zrieknutie sa omylov
N. J. Marra, preniknutie marxizmu do jazykovedy, to je podľa mojej mienky
cesta, ktorou by bolo možno ozdraviť sovietsku jazykovedu“¹ — tieto slová
súduha Stalina sa stali základnicou činnosti Jazykovedného ústavu Akadémie
vied SSSR, ktorý vznikol z Ústavu ruského jazyka a Marrovhov ústavu jazyka
a myslenia.

Zásadná kritika podstatných téz protivedeckej marrovskej teórie a defi-
nitívne prekonanie jej vplyvu, vypracovanie hlavných otázok marxisticko-lenin-
skej jazykovedy na základe prác J. V. Stalina o jazykovede, organická spätosť
vedeckých výskumov so skutočnými potrebami života a predovšetkým s potre-
bami vysokej a strednej školy, to sú úlohy, za splnenie ktorých pracuje kolektív
spolupracovníkov ústavu.

Na čele ústavu je akad. V. V. Vinogradov. Pod jeho priamym vedením
vykonaly sa všetky základné organizačné a vedecké opatrenia, zamerané na
uskutočnenie požiadaviek J. V. Stalina.

¹ J. V. Stalin, *Marxizmus a otázky jazykovedy*. Sborník Za marxistickú jazy-
kovedu, Bratislava, 1950, str. 24.

V prvých dňoch svojej existencie sa ústav zameriaval na vykonanie mnohých spoločenských opatrení, spojených so základnou prestavbou jazykovedy na základe stalinského učenia o jazyku. Vedeckí spolupracovníci Jazykovedného ústavu na čele s riaditeľom ústavu akad. V. V. Vinogradovom zúčastňovali sa na pracovných poradách prednášateľov jazykovedných disciplín, organizovaných Ministerstvom vysokých škôl SSSR. Skupina spolupracovníkov ústavu zostavila a zredigovala programy lingvistických disciplín pre univerzity a pedagogické ústavy. Ústav široko reaguje na záujem o otázky jazykovedy, ktorý vzrástol vo všetkých kruhoch sovietskej spoločnosti. Mnohí pracovníci ústavu ako členovia Vsesväzovej spoločnosti pre propagáciu politických a vedeckých poznatkov vystupujú so svojimi prednáškami a referátmi v Moskve, v okresoch Moskovskej oblasti a v iných mestách Sovietskeho sväzu. Priamu a aktívnu účasť mali spolupracovníci ústavu na spoločnom zasadnutí Oddelenia literatúry a jazyka Akadémie vied SSSR a Akadémie pedagogických vied RSFSR, ktoré bolo venované otázkam vyučovania jazykov v škole. Jazykovedný ústav vzal si za povinnosť teoretické spracovanie celého radu problémov, dôležitých pre metodiku vyučovania jazykov na školách (vzájomná spätosť morfológie a syntaxe, slovná zásoba a základný slovný fond jazyka, historický princíp v štúdiu gramatiky a mnohé iné). Ústav prijal plán konkrétnych opatrení, ako previesť do života usnesenia spoločného zasadnutia: organizovanie verejných vedeckých zasadnutí jednotlivých oddelení ústavu za účasti širokých kruhov učiteľstva; účasť pracovníkov ústavu na príprave učebníc a učebných pomôcok pre školy, ako aj spolupráca s časopisom „Ruský jazyk v škole“, a to za účelom všestranného preskúmania otázok sovietskej jazykovedy a spracovania konkrétnych otázok, súvisiacich s vyučovaním jazyka v škole; vydanie teoretických zborníkov, venovaných problémom lexicológie a gramatickej stavby ruského jazyka; vypracovanie zásad a metodiky zostavenia historicko-etymologického slovníka a slovníka synonym.

Ústav pristúpil ku spracovaniu teoretických a praktických otázok marxistickej jazykovedy, ktoré je úlohou dôležitého spoločensko-politického významu. Veľký kolektív spolupracovníkov pracuje na príprave dvoch teoretických zborníkov, z ktorých prvý je venovaný kritike nesprávneho výkladu a vulgarizovania marxizmu v jazykovede príslušníkmi tzv. „nového učenia o jazyku“. Druhý je venovaný základným problémom sovietskej jazykovedy v svetle prác J. V. Stalina o jazykovede. V štúdiách druhého zborníka budú sa osvetľovať také otázky, aktuálne pre sovietskú jazykovedu, ako je otázka vzájomného vzťahu logiky a gramatiky, princípy spracovania marxisticko-leninskej lexicológie, zásady sústavy gramatiky a jej častí, otázky skúmania zvukovej stránky jazyka, otázky sémantiky a jej vzťahu k jednotlivým jazykovedným disciplínam.

Význačné miesto v pláne vedeckých výskumných prác Jazykovedného ústavu majú monografie, zborníky a kolektívne práce o ruskom jazyku. Táto práca je sústredená v troch oddeleniach ústavu: v oddelení ruského spisovného jazyka, ktoré vedie akad. V. V. Vinogradov, v slovníkovom oddelení ruského jazyka, ktoré vedie korešpondujúci člen Akadémie vied SSSR S. G. Barchudarov, a v oddelení pre dejiny ruského jazyka a dialektológiu, ktoré vedie akad. S. P. Obnorskij.

Kolektív spolupracovníkov oddelenia ruského spisovného jazyka pripravil do tlače I. diel akademickej gramatiky ruského jazyka, obsahujúci kapitoly z fo-

netiky a morfológie. Pracuje na II. diele gramatiky, ktorý je venovaný syntaxi. Gramatika vcelku podáva podľa možnosti úplnú gramatickú charakteristiku súčasného ruského spisovného jazyka, založenú na obsiahlom a rôznorodom materiáli. Autori tejto práce sa usilovali dokázať široké výrazové možnosti ruského jazyka. Zároveň sa tu určujú gramatické normy ruského spisovného jazyka. Pri riešení gramatických javov súčasného ruského jazyka zostavovatelia sa riadili základnými smernicami J. V. Stalina o obsahu gramatiky a o základných zákonitostiach vývinu gramatickej stavby. Gramatika je zameraná na široké kruhy sovietskej inteligencie a bude mať veľký význam teoretický i praktický.

Kolektívnou prácou oddelenia ruského spisovného jazyka je do tlače pripravený I. sväzok „Bibliografického katalogu literatúry o ruskej jazykovede od r. 1825 do r. 1880“, ktorý má byť systematicky roztriedenou príručkou krátko anotovaných statí, recenzií a správ o ruskej jazykovede, obsiahnutých v rozličných periodických vydaniach a zborníkoch. Tento I. sväzok je pripravený do tlače. Druhý sväzok Katalogu, na ktorom už začali pracovať vedeckí spolupracovníci oddelenia, bude obsahovať úplný anotovaný zoznam monografií a učebných pomôcok o ruskej jazykovede, vydaných od r. 1825 do r. 1880. Katalog bude hodnotnou informačnou príručkou pre široké lingvistické kruhy, zaoberajúce sa štúdiom a zovšeobecnením bohatého dedičstva ruskej jazykovedy XIX. storočia.

Kolektívnou témou oddelenia ruského spisovného jazyka sú aj „Štúdie z dejín ruského spisovného jazyka“ (III. sv.). Úlohou tejto práce je podať rozsiahlu charakteristiku lexikálneho a gramatického systému ruského spisovného jazyka a spisovných štýlov puškinovskej doby.

Skupina spolupracovníkov oddelenia dokončuje veľkú kolektívnu prácu: I. sv. Slovníka Puškinovho jazyka. Slovník Puškinovho jazyka je prvým vedeckým slovníkom jazyka ruského spisovateľa. Významy slov u Puškina sú v slovníku anotované a ilustrované na príkladoch, podávajú sa ustálené frazeologické spojenia a vysvetľujú sa významy slov, ktoré vypadli z užívania v súčasnom spisovnom jazyku alebo zmenili svoj význam. Ku každému heslu v slovníku je pridaný špeciálny index slov, v ktorom sa uvádzajú všetky prípady používania každého jednotlivého slova vo všetkých jeho formách. To umožňuje používať slovník pri rozbere gramatickej, najmä tvaroslovnej sústavy ruského jazyka v prvej tretine XIX. storočia. Slovník podáva obsiahly materiál pre štúdium ruského spisovného jazyka. Je nevyhnutnou pomôckou pri štúdiu Puškinovej tvorby.

Okrem účasti na kolektívnych vedeckých prácach mnoho členov pracuje na monografiách, venovaných jednotlivým otázkam gramatiky, fonetiky, pravopisu a interpunkcie ruského jazyka. Starší vedecký spolupracovník V. P. Suchotin zaoberá sa výskumom syntaktických konštrukcií v súčasnom ruskom jazyku. Starší vedecký spolupracovník S. J. Bernštejn pracuje na téme „Syntax otázky v súčasnom ruskom jazyku“. Prof. R. I. Avanesov pripravuje monografický popis súčasného stavu ruskej výslovnosti. Prof. A. B. Šapiro zaoberá sa otázkami ruskej interpunkcie. Jeho kniha Ruský pravopis skoro vyjde tlačou.

Slovníkové oddelenie ústavu vydá v najbližšom čase II. sväzok akademického „Slovníka súčasného ruského jazyka“ a do tlače pripravuje sväzok tretí a štvrtý. Slovník má obsiahnuť všetko slovné bohatstvo súčasného spisovného ruského jazyka a podať jeho gramatickú charakteristiku. Svojou povahou slovník je

výkladový historický a normatívny. Slovník má slúžiť širokým vrstvám vedeckých pracovníkov — jazykovedcov, tlačových pracovníkov, učiteľov, študentov atď.

Slovníkové oddelenie pracuje súčasne na I. a II. sväzku Slovníka staroruského jazyka, ktorý obsahuje pamiatky ruského písomníctva od XI. do XVII. storočia. Tento slovník je nevyhnutnou pomôckou pre jazykovedcov, historikov, archeologov, ako i pre prednášateľov, aspirantov, študentov a všetkých, ktorí sa zaoberajú štúdiom starých ruských textov z doby pred Petrom Veľkým.

Oddelenie dejín ruského jazyka a dialektologie dá r. 1951 do tlače Atlas ruských nárečí stredných oblastí, na ktorom pracoval päť rokov kolektív spolu pracovníkov pod vedením prof. R. I. Avanesova.

Z Leningradu premiestili do Moskvy práce na atlase ruských nárečí severo-západných oblastí, ktoré sa tam robily pod vedením prof. F. P. Filina a prof. N. P. Grinskej na základe protivedeckých princípov tzv. „nového učenia o jazyku“. Spolupracovníci oddelenia majú túto prácu podstatne prestavať a dať ju do tlače taktiež koncom r. 1951. V práci na atlasoch zachycujú sa výsledky činnosti nielen spolupracovníkov oddelenia, ale i pracovníkov katedrií ruského jazyka na univerzitách a pedagogických ústavoch RSFSR, stoviek aspirantov a študentov, ktorí sa pod vedením Jazykovedného ústavu Akadémie vied SSSR zúčastnili na zbieraní materiálu.

Akad. S. P. Obnorskij pripravuje do tlače monografiu o ruskom slovese, prof. S. D. Nikiforov historickú morfológiu ruského jazyka. Stará vedecká spolupracovníčka oddelenia V. G. Orlová pripravuje monografiu „Dejiny afrikát ruského jazyka so vzťahom k otázke vzniku ruských dialektov“. Starý vedecký spolupracovník S. S. Vysotskij sa zaoberá skúmaním hovorovej reči pôvodného moskovského obyvateľstva. Prof. V. J. Borkovskij pracuje na II. sväzku svojho diela „Syntax staroruských listín“, ktorý obsahuje výklad složenej vety. Prof. P. S. Kuznecov skúma dejiny prídavných mien v ruskom jazyku.

Pracovníci ústavu sa zúčastňujú na veľkom akademickom vydaní Dejín filologických vied v SSSR.

Pred sovietskymi lingvistami stoja široké teoretické a praktické úlohy ďalej rozvíjať a konkretizovať základné tézy Stalinovho učenia o jazyku. Akadémia vied SSSR zameriava všetko svoje úsilie na splnenie týchto úloh.

Nad čem rabotajut v Institute jazykoznanija AN SSSR. Russkij jazyk v škole 1951, č. 2, str. 87—89. — Preložil Šimon Ondruš. Preklad apretoval Dr. Štefan Peciar.

Sovětská věda — jazykověda. Zprávy Československo-sovětského institutu, sekce společenských věd, oddělení jazykověda.

Jednou z najpoprednejších úloh Československo-sovietskeho inštitútu je soznamenovať československú vedeckú verejnosť s výsledkami sovietskej vedy a pomáhať tak lepšie využiť jej výsledky aj pri našej domácej samostatnej bádateľskej praxi. Na ten cieľ vydáva ČSI zprávy z jednotlivých vedných odborov. V jazykovednom oddelení vyšly doteraz štyri čísla s obsahom venovaným predovšetkým sovietskej jazykovednej diskusii, príspevkom J. V. Stalina a nástupu marxistickej jazykovedy.

Obsahove je *Sovětská věda — jazykověda* rozčlenená tak, že v každom sväzku prináša okrem recenzií, bibliografie a zpráw preklady niekoľkých štúdií, týkajúcich sa jedného alebo viacerých tematických okruhov.

V 1. čísle je uverejnený list prezidenta republiky ČSI a prejav min. Nejedlého pri otvorení ČSI. V úvodnom článku vymedzuje prof. Havránek úlohy jazykovedného oddelenia ČSI. Ústrednou témou v 1. čísle sú Stalinove práce o jazykovede a nástup marxistickej lingvistiky. Uverejňuje sa tu preklad tretieho Stalinovho príspevku (ktorý v češtine nevyšiel v knižnom vydaní *O marxizmu v jazykovede*), programový článok V. V. Vinogradova (*Nové období sovětské jazykovědy*) a zásadná štúdia P. J. Černycha *O základním slovním fondu a o slovní zásobě jazyka*, ktorá predstavuje jeden z prvých pokusov o rozpracovanie Stalinových téz v oblasti slovníka.

Ďalší obsah 1. čísla je venovaný priebehu sovietskej jazykovednej diskusie. Podáva sa tu stručne obsah všetkých diskusných príspevkov, ako aj príspevkov napísaných ako ohlas Stalinových prác o jazykovede v SSSR i u nás (dôležitejšie aj s uvedením obsahu, ostatné iba v bibliografickom zázname).

V 2. čísle sa venuje hlavná pozornosť vedeckému zasadaniu jazykovedno-literárneho oddelenia Akadémie vied SSSR a Akadémie pedagogických vied RSFSR, na ktorom sa prediskutovaly otázky jazykovedy a jazykového vyučovania vo svetle prác J. V. Stalina. Uverejňujú sa tu zprávy, referáty a usnesenia z tohto zasadania, dva referáty sú preložené v celom rozsahu. Je to referát V. V. Vinogradova *Význam prací soudruha Stalina pro rozvoj sovětské jazykovědy*, v ktorom ide o aplikovanie základných Stalinových myšlienok na konkrétne lingvistické otázky, a referát S. G. Barchudarova *Základy vyučování ruštiny*, v ktorom je reč o realizovaní tvorivých Stalinových myšlienok pri vyučovaní ruštiny.

Ďalšou témou druhého čísla je porovnávacie štúdium jazykov. Týkajú sa jej dve paralelné a navzájom sa dopĺňajúce štúdie B. A. Serebrennikova: *O historicko srovnávací metodě* (z Učitel'skej gazety) a *K otázce недостатка historicko srovnávací metody в jazyковедě* (z Izvestij). Serebrennikov v týchto štúdiách konštatuje, že historicko-porovnávací metóda je založená na týchto objektívnych a nevyvrátiteľných faktoch: poprenie organickej spojitosti medzi povahou hláskovej sústavy a vlastnosťami ňou označovaného predmetu v rôznych jazykoch sveta; možnosť, že príbuzné slová a príbuzné formy vznikli z jedného prameňa; možnosť, že príbuzné jazyky pochádzajú z jedného prameňa; nerovnomernosť vývoja rôznych jazykov a rôznych složíek sústavy jedného jazyka; zákonitosť hláskových zmien.

V dvojčíisle 3—4 sú tri ústredné témy: výročie Stalinových prác o jazykovede, porovnávacie štúdium slovanských jazykov a vznik a vývoj jazyka.

Prvej témy sa týkajú predovšetkým dve štúdie A. S. Čikobavu. V príspevku *Сúčasný stav а úlohy соvietskej jazykovedы* vyzdvihuje sa vo svetle poučiek J. V. Stalina ako hlavná úloha preniknutie marxizmu do jazykovedy, t. j. boj s vulgárnym materializmom na jednej strane а s idealizmom na druhej strane. Druhý príspevok obsahuje hlavné tézy autorovej prednášky о učení J. V. Stalina о jazyku аkо spoločenskom jave.

Dôležitá je tu аj štúdia J. M. Galkinovej-Fedorukovej *Зákladní otázky jazyковěды в pracích V. I. Lenina*, zameraná на problém jednoty jazyka а myslenia, ktorý Lenin osvetlil s hľadiska teórie poznania а ktorý práve majú spracovať lingvisti s hľadiska jazykovedného на základe zásad vypracovaných Leninom.

Ďalšou témou tohto dvojčísla je porovnávacie štúdium slovanských jazykov.

Touto otázkou sa zaoberá príspevok V. V. Vinogradova a P. Kuznecova o jazykovej príbuznosti slovanských národov a dva príspevky L. A. Bulachovského o niektorých otázkach historicko-porovnávacieho štúdia slovanských jazykov (o miešaní jazykov a o metóde ako takej) a o dejinách vzájomných vzťahov slovanských spisovných jazykov (s rozborom príbuzných javov hláskoslovných, tvaroslovných i syntaktických).

Dôležitej otázky vzniku jazyka sa týka predovšetkým štúdia N. A. Kondrašova *K otázke pôvodu jazyka*, v ktorej sa podáva krátky historický prehľad pokusov o riešenie tejto otázky v idealistickej jazykovede, kriticky sa rozoberá Marrova teória a naznačuje sa cesta pre správne riešenie, pri ktorom sa musí brať náležitý zreteľ na úlohy spoločenskej práce pri vzniku jazyka. R. A. Avanesov (*O vývoji jazykú a dialektú*) rozoberá problémy dialektologie, najmä historickej, vo svetle Stalinových poučiek a S. Ožegov si všima vývoj a zmeny ruského jazyka v porevolučnom, sovietskom období (*O vývoji ruského jazyka v sovietskom období*).

Okrem týchto ústredných tém, ktoré sa v jednotlivých číslach striedajú, je v časopise aj rubrika *Tradice sovietské jazykovědy*, v ktorej sa uverejňujú zásadné, v svojich záveroch ešte i dnes platné štúdie z predstalinského obdobia sovietskej jazykovedy. Zaujímavý je tu najmä príspevok S. P. Obnorského, podávajúci historický prehľad štúdia ruštiny za obdobie 200 rokov.

Ďalej je tu rubrika venovaná sovietskej orientalistike, rubrika recenzií (v ktorej sa uverejňujú zásadné recenzie z pera sovietskych i našich autorov) a napokon rubrika správ a bibliografie.

Obsahové učnenie jednotlivých čísel, ako sme ho tu naznačili, nie je dosiaľ jednotné, prejavuje sa tu začiatočné hľadanie ciest a spôsobu, ako čo najlepšie podať našej verejnosti najcennejšie a najprehľadnejšie informácie o sovietskej jazykovede. Tento cieľ dosahuje časopis už prvými číslami veľmi úspešne.

Je potešiteľné, že na tomto dôležitom časopise spolupracujú českí lingvisti so slovenskými. Časť príspevkov sa uverejňuje po slovensky.

Ján Horecký

V tomto čísle Slovenskej reči, ktorým chceme prispieť k realizovaniu krásnej myšlienky Mesiaca československo-sovietskeho priateľstva, uverejňujeme hlavne preklady zo sovietskeho metodického časopisu *Russkij jazyk v škole*. Články sme volili tak, aby svojou tematikou a riešením problémov vyučovania materinského jazyka v sovietskej škole poslúžili našim pedagógom pri riešení podobných problémov na našej škole.

Z tohto čísla vystaly niektoré rubriky.

V niekoľkých príspevkoch sa hovorí o rôznych ročníkoch (triedach) sovietskej školy. Pre informáciu čitateľov uvádzame, že 1.—4. ročník sovietskej školy odpovedá 2.—5. ročníku našej národnej školy, 5.—7. ročník našej strednej školy a 8.—10. ročník našej školy III. stupňa.

Redakcia

Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. Zodpovedný zástupca Dr. Štefan Peciar. — Vydáva Štátne nakladateľstvo v Bratislave starostlivosťou Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. — Tlačí Neografia, národný podnik v Turčianskom Sv. Martine. — Povolené výmerom PIO č. 21.098/51-II/3-413. — Novinové výplatné povolené čís. 6156-Ba-2-1950. Dozerací poštový úrad Bratislava 2. — Toto dvojčíslo vyšlo v októbri 1951.

Knihy a časopisy, ktoré došli do redakcie

- P. Bernáth—M. Prídavok—M. Rumpel: *Slovenčina I* (pre 2. postupný roč. národ. škôl). Štát. nakl. v Bratislave 1949.
- P. Bernáth—M. Prídavok—M. Rumpel: *Slovenčina II* (pre 3. postupný roč. národ. škôl). Štát. nakl. v Bratislave 1951.
- P. Bernáth—M. Prídavok—M. Rumpel: *Slovenčina III* (pre 4. postupný roč. národ. škôl). Štát. nakl. v Bratislave 1951.
- P. Bernáth—M. Prídavok—M. Rumpel: *Slovenčina IV* (pre 5. postupný roč. národ. škôl). Štát. nakl. v Bratislave 1951.
- Metodické state* pre vyučovanie jazykov na školách II. a III. stupňa. Štát. nakl. v Bratislave 1951.
- Metodické state* pre vyučovanie prírodným vedám na školách II. a III. stupňa. Štát. nakl. v Bratislave 1951.
- Český jazyk*. Učebnice mluvnice, pravopisu a slohu pro druhý postupný ročník národních škol. Státní nakladatelství v Praze 1950.
- Český jazyk*. Učebnice mluvnice, pravopisu a slohu pro třetí postupný ročník národních škol. Státní nakladatelství v Praze 1950.
- Český jazyk*. Učebnice mluvnice, pravopisu a slohu pro čtvrtý postupný ročník národních škol. Státní nakladatelství v Praze 1950.
- Český jazyk*. Učebnice mluvnice, pravopisu a slohu pro pátý postupný ročník národních škol. Státní nakladatelství v Praze 1951.
- Stručná mluvnice česká pro střední školu*. Státní nakladatelství učebnic. Praha 1951.
- Český jazyk*. Cvičebnice českého jazyka pro I. třídu škol středních. Státní nakladatelství učebnic. Praha 1951.
- Český jazyk*. Cvičebnice českého jazyka pro II. třídu škol středních. Státní nakladatelství učebnic. Praha 1951.
- Český jazyk*. Cvičebnice českého jazyka pro III. třídu škol středních. Státní nakladatelství učebnic. Praha 1951.
- Sovětská věda-jazykověda 1—4. — Jazykovedný sborník Slovenskej akadémie vied a umení IV (1950). — Bežné čísla týždenníkov *Nové slovo*, *Kultúrny život* (dvojmo), *Učiteľské noviny*, *Výstavba Slovenska*, *Týždeň* a denníkov *Pravda*, *Východoslovenská pravda*, *Cieľ*.

Preklady sovietskej beletrie v Štát. nakladateľstve

E. KASIE: VELKÁ OPOZÍCIA.

Román o „filmovej“ kariére malej študentky Simočky, ktorá fantazirovala o vábivých úspechoch filmovej herečky, no skoro prišla k poznaniu, že iba statočná práca na pracovisku, v jej prípade v škole, je zárukou šťastného života. *Kniha je pre 10—14-ročné dievčatá.* Cena viaz. Kčs 69.—.

A. GAJDAR: BUBENÍKOV OSUD.

História chlapčeka Seriožu, ktorý sa dostáva do rúk nestatočných kamarátov a neskôršie do rúk cudzích vyzvedačov. Dej je pútavý, výchovný a poučný. *Kniha pre chlapcov vo veku od 9 do 13 r.* Cena viaz. Kčs 56.—.

LIKSTANOV: PLAVČÍKOVE PRÍHODY.

Dobrodružné príhody a skúsenosti mladého sovietskeho námorníka — plavčíka na veľkej vojnovnej lodi. *Pre mládež od 10—14 rokov.* Cena viaz. Kčs 88.—.

ČUKOVSKIJ: DOMČEK PRI RIEKE.

Román chlapca, ktorý po návrate z evakuácie počas vlasteneckej vojny pomáha budovať školu v rodnom meste, zničenú okupantmi. *Pre mládež vo veku 10—14 rokov.* Cena viaz. Kčs 54.—.

ILJIN: HORY A LUDIA.

Vrcholne zaujímavá kniha o tom, ako sa sovietska veda zapojila do výstavby socializmu: premena púšte na úrodné polia, skrotenie riek, využitie vedeckých poznatkov v novom hospodárstve zeme a prírody. *Pre mládež 10—15-ročnú.* Cena viaz. Kčs 82.—.

BUBLEJNIKOV: ROZPRÁVKY O ZEMI.

Prístupne pútavým spôsobom podané vedecké poznatky o vesmíre a o Zemi. Čitateľ sa soznámi najjednoduchším spôsobom o rozličných úkazoch a zjavoch, ako sa vývojom hmoty utváraly. *Kniha je pútavým čítaním pre mládež i pre dospelých.* Cena viaz. Kčs 57.—.

KATAJEV: BELIE SA PLACHTA OSAMELÁ.

Hrdinmi románu sú dvaja odeskí chlapci. Peter pochádza zo strednej meštiackej vrstvy, Gavrik je chudobný chlapec, vnuk starého rybára. Príbeh sa odohráva v revolučných časoch pamätného roku 1905. Kniha je čiastočne autobiografiou popredného sovietskeho spisovateľa. *Pre mládež i pre dospelých.* Cena viaz. Kčs 82.—.

KATAJEV: POVESTI A ROZPRÁVKY.

Výber najlepších rozprávok a povestí od známeho sovietskeho spisovateľa. Cena viaz. Kčs 33.—. *Pre mládež 10—14-ročnú.*

GAVRILOV: MEDVEDÍK JURKO.

Zážitky malého medvedíka, ktorý sa z hlbokých pralesov dostane na vojenskú loď, na lietadlo, do ponorky, až napokon sa mu podarí dostať späť do svojho prírodného prostredia — do lesov. *Pre mládež 8—12-ročnú.* Cena viaz. Kčs 53.—.

GAVRILOV: MEDVEDÍK JURKO.

Vybrané rozprávky priamurských národov. *Pre mládež 8—12-ročnú.* Cena viaz. Kčs. 42.—.

LUKIN: PRVÝ PODZEMNÝ ODDIEL.

História vzniku partizánskeho oddielu vo veľkej uhoľnej panve cez Vlasteneckú vojnu. *Pre mládež i dospelých.* Cena viaz. Kčs 39.50.

E. KASIE: ĎALEKO NA MORI.

V knihe sa mládež soznámi populárno-zábavnou formou s námorníckym životom na sovietskom zaoceánskom parníku. *Kniha je pre 8—12-ročných.* Cena viaz. Kčs 40.50.

MUSATOV: STOŽARY.

Popredný sovietsky román, odmenený Stalinovou cenou, soznámi čitateľa so životom mládeže v sovietskej dedine Stožary. Deti-pionieri pomáhajú brigádami vedúcej kolchozu na pokusnom poli. *Kniha pre mládež 10—14-r.* Cena viaz. Kčs 60.—.